

Ποινική Δικαιοσύνη

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ & ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ - ΘΕΩΡΙΑ & ΠΡΑΞΗ

ΕΤΟΣ 2019 / ΤΕΥΧΟΣ 3

Φώτιος Σπυρόπουλος,

Δικηγόρος, ΔΝ Τομέα Ποινικών Επιστημών
Νομικής ΕΚΠΑ, Μεταδιδακτορικός
Ερευνητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

*Η διασπορά ψευδών ειδήσεων στην
εποχή των “fake news”*

*Ανάλυση του άρθρου 191 ΠΚ ενόπιον
των σύγχρονων (τεχνολογικών) προκλήσεων*

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΝΑΤΥΠΟ

nbonline.gr

ΨΗΦΙΑΚΗ ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Φώτιος Σπυρόπουλος,
Δικηγόρος, ΔΝ Τομέα Ποινικών Επιστημών Νομικής ΕΚΠΑ,
Μεταδιδακτορικός Ερευνητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Η διασπορά ψευδών ειδήσεων στην εποχή των “fake news”

Ανάλυση του άρθρου 191 ΠΚ ενώπιον
των σύγχρονων (τεχνολογικών) προκλήσεων

*Ανάτυπο από την «ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ»
Τεύχος 3 / Έτος 2019*

NΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Η διασπορά ψευδών ειδήσεων στην εποχή των “fake news”

Ανάλυση του άρθρου 191 ΠΚ ενώπιον των σύγχρονων (τεχνολογικών) προκλήσεων*

Φώτιου Σπυρόπουλου, Δικηγόρου,
ΔΝ Τομέα Ποινικών Επιστημών Νομικής ΕΚΠΑ,
Μεταδιδακτορικού Ερευνητή Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Στο εν λόγω άρθρο αναλύεται διεξοδικά το άρθρο 191 ΠΚ αναφορικά με την ποινική αντιμετώπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται παραδείγματα από την αντιμετώπιση των ψευδών ειδήσεων από τη νομολογία. Ειδική αναφορά πραγματοποιείται σε αλλοδαπές έννομες τάξεις, καθώς και σε πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί σε διεθνές επίπεδο για την αντιμετώπιση του φαινομένου της παραπληροφόρησης ιδίως μέσω συστημάτων πληροφοριών και του διαδικτύου (ως πεδίο ανάπτυξης και ασύμμετρης διασποράς των “fake news”). Τέλος, πραγματοποιείται κριτική προσέγγιση του ισχύοντος νομικού πλαισίου, καθώς και της προτεινόμενης διάταξης στο σχέδιο του Ποινικού Κώδικα, το οποίο κατατέθηκε για δημόσια διαβούλευση τον Μάρτιο του 2019.

In this paper, Article 191 of the Criminal Code is analyzed in detail regarding the criminal treatment of the falsification of false news. Additionally, examples of jurisprudence are presented. Special reference is made to foreign jurisdictions as well as to initiatives taken at international level so as to confront the phenomenon of disinformation, particularly through information systems and the internet (as a field of development and asymmetric dispersion of fake news). Finally, a critical approach of the current legal framework and the proposed provision in the draft Criminal Code, which was submitted for public consultation in March 2019, is carried out.

1. Εισαγωγή

1.1 Το φαινόμενο της δημόσιας παραπληροφόρησης, επίσης γνωστό ως “fake news”¹ ή “hoax”², έχει λάβει νέες

* Προδημοσίευση από τον Τιμητικό Τόμο του Καθηγητή Γιάννη Πανούση, του οποίου την έκδοση έχω την τεράστια τιμή να συνεπιμελούμαι σε συνεργασία με εξαιρετους επιστήμονες από το Κέντρο Μελέτης του Εγκλήματος (ΚΕΜΕ).

Η παρούσα μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο της μεταδιδακτορικής έρευνας με θέμα «Hoaxes και διασπορά ψευδών ειδήσεων - Έρευνα για την (αν)ασφάλεια των ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου και την οικονομοτεχνική διάσταση του φαινομένου - Νομική αντιμετώπιση και de lege ferenda», η οποία χρηματοδοτείται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) - General Secretariat for Research and Technology (GSRT) και το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) - Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) στο πλαίσιο της 1ης προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/τριών, με φορέα υποδοχής το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής. Στην ερευνητική ομάδα με επιστημονικό υπεύθυνο τον γράφοντα συμμετέχουν οι: Vassileios Karagiannopoulos [Senior Lecturer & Head of Ethics, Institute for Criminal Justice Studies, University of Portsmouth (UK)], Ευαγγελία Ανδρουλάκη (Δικηγόρος, Εγκληματολόγος ΜΔΕ, μέλος Δ.Σ. Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος - ΚΕΜΕ), Νικόλαος Καραγιάννης (Δικηγόρος, Εγκληματολόγος ΜΔΕ), Αριστοτέλης Κομποθρέκας (υπ. Δρ. Πανεπιστημίου Πατρών, μαθηματικός, ΜΔΕ Πληροφορικής) και ο Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής Δρ. Λάζαρος Βρυζίδης. Ένα αρχικό σχέδιο του παρόντος πονήματος δημοσιεύθηκε στο τεύχος υπ' αριθ. 8 του ηλεκτρονικού περιοδικού του Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος (ΚΕΜΕ) www.crimetimes.gr. Στη συγγραφή του παρόντος σημαντική υπήρξε και η συμβολή της δικηγόρου Αθηνών Αγγελίας Σαρδελιάνου, την οποία και ευχαριστώ.

1. Για ορισμό του όρου “fake news” βλ. όλως ενδεικτικώς: Kai Shu, Amy Sliva, Suhang Wang, Jiliang Tang, Huan Liu, Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective, url: <https://arxiv.org/pdf/1708.01967.pdf> on 7.19.2018 and S. Zaryan, Truth and Trust: How Audiences are Making Sense of Fake News, Lund University, 2017, pp. 6 f. & 61, url: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8906886> (προσπελάστηκαν στις 7.8.2018), Lion Gu, Vladimir Kropotov, Fyodor Yarochkin, How Propagandists Abuse the Internet and Manipulate the Public, Forward Looking Threat Research (FTR), url: https://documents.trendmicro.com/assets/white_papers/wp-fake-news-machine-how-propagandists-abuse-the-internet.pdf (προσπελάστηκε στις 19.7.2018).
2. Βλ. ορισμό του όρου «hoax» (url: <https://en.wikipedia.org/wiki/Hoax>, προσπελάστηκε στις 10.8.2018): ο όρος hoax χρησιμοποιείται στα αγγλικά για να περιγράψει κάτι ψεύτικο και φαίνεται ότι προέρχεται από τις «μαγικές» λέξεις “Hocus Pocus” (φράση η οποία προσομοιάζει με τη φράση «άμπρα κατάμπρα» που χρησιμοποιείται περισσότερο στη χώρα μας). Πιο ακριβής πάντως φαίνεται να είναι ο όρος Urban Legend (αστικός μύθος), καθώς ένα hoax είναι στην πραγματικότητα μια φήμη, δηλαδή ένας «θρύλος» ο οποίος «περιφέρεται» και διασπείρεται μέσα στο δίκτυο.

διαστάσεις στην ψηφιακή εποχή³, παρότι η διασπορά ψευδών ειδήσεων αποτελεί πρακτική ήδη από παλαιότερες εποχές⁴.

1.2 Σε επίπεδο μιας σύντομης καταγραφής του σημερινού περιβάλλοντος, είναι πλέον γεγονός ότι τα κοινωνικά δίκτυα στο διαδίκτυο αποτελούν πρωτογενή πηγή πληροφόρησης για τις ειδήσεις⁵ και, τοιούτοτρόπως, παρακάμπτεται η παραδοσιακή πορεία της είδησης στα μέσα επικοινωνίας⁶, με το προφανές προτέρημα ότι «δημοκρατικοποιείται» η αγορά των ειδήσεων⁷. Αντιστοίχως, αυτή η νέα πραγματικότητα οδηγεί σε de facto αποδυνάμωση των παραδοσιακών μέτρων ή/και πρακτικών για την εγγύηση της όποιας εγκυρότητας στα ΜΜΕ (π.χ. κώδικας δεοντολογίας των δημοσιογράφων⁸, επαγγελματική προσέγγιση της είδησης, ανεξάρτητη αρχή ελέγχου⁹, ευθύνη του εκδότη¹⁰ κ.λπ.) αφού

3. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του "pizzagate" (για μια σύντομη περιγραφή του σκανδάλου το οποίο βασίστηκε σε ψευδείς ειδήσεις βλ. url: <http://ellinikafoixes.gr/2016/12/08/pizzagate>, προσπελάστηκε στις 13.9.2018), καθώς έγινε "viral" στα social media επηρεάζοντας την πολιτική σκηνή των ΗΠΑ.
4. Μια χαρακτηριστική περίπτωση "fake news" με οικονομικό κίνητρο η οποία έχει καταγραφεί ιστορικά αφορά στην ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλώ την Κυριακή 18 Ιουνίου 1815. Ο τραπεζίτης Νέιθαν Ρότσιλντ στο Λονδίνο είχε άμεσο οικονομικό ενδιαφέρον. Διέδωσε, λοιπόν, την είδηση ότι τάχα ο Ναπολέων νίκησε στο Βατερλώ. Εξαιτίας αυτού το χρηματιστήριο κατέρρευσε και τότε ο Ρότσιλντ άρχισε να αγοράζει. Μέχρι να φτάσουν τα πραγματικά νέα στο Λονδίνο, δύο μέρες μετά, είχε πολλαπλασιάσει την περιουσία του (σύμφωνα με δήλωση του δημοσιογράφου *Μάκη Προβατά* στο άρθρο του *Γιάννη Πανταζόπουλου*, Τι αποτελεί είδηση σήμερα; 5 Έλληνες δημοσιογράφοι απαντούν, Lifo, 21.1.2016 - url: https://www.lifo.gr/print/print_feature/87218, προσπελάστηκε 10.8.2018).
5. *Kai Shu, Amy Sliva, Suhang Wang, Jiliang Tang, Huan Liu*, Fake News Detection on Social Media: A Data Mining Perspective, url: <https://arxiv.org/pdf/1708.01967.pdf> (προσπελάστηκε στις 19.07.2018).
6. ... πορεία η οποία έχει αναλυθεί κριτικά ιδίως αναφορικά με την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας (βλ. *J. H. Lipschultz & M. L. Hilt*, Crime and Local Television News: Dramatic, Breaking, and Live From the Scene. New Jersey: Lawrence Erlbaum, 2002).
7. *Philippe Jougleux*, Η παραπληροφόρηση στην ψηφιακή εποχή, ΔΙΜΕΕ 2016, 504.
8. βλ. ενδεικτικά τον Κώδικα Δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ στο url: <https://www.esiea.gr/arches-deontologias/> (προσπελάστηκε στις 5.9.2018).
9. βλ. ενδεικτικά το Εθνικό Συμβούλιο ραδιοτηλεόρασης (url: <https://www.esr.gr/> - προσπελάστηκε στις 5.9.2018).
10. Κατά την παρ. 1 του άρθρου μόνου του Ν 1178/1981 περί αστικής ευθύνης του Τύπου και άλλων τινών διατάξεων που εφαρμόζονται αναλόγως και επί προσβολών, της προσωπικότητας, που συντελούνται στο διαδίκτυο (internet) μέσω ηλεκτρονικών ιστοσελίδων (sites), που λειτουργούν ως διεθνές μέσο μετακίνησης πληροφοριών (ΕφΑθ 8962/2006 ΕλλΔνη 2007, 1515-1516): «Ο ιδιοκτήτης παντός εντύπου υποχρεούται εις πλήρη αποζημίωσιν διά την παράνομον περιουσιακήν ζημίαν ως και εις χρηματικήν ικανοποίησιν διά την ηθική βλάβην, αι οποίαί, υπαιτίως προξενήθησαν διά δημοσιεύματος, θίγοντος την τιμή και την υπόληψη παντός ατόμου, έστω και αν η κατά το άρθρο 914 του ΑΚ υπαισιότης, η κατά το άρθρο 919 του ΑΚ πρόθεσις και η κατά το άρθρο 920 ΑΚ γνώσις ή υπαιτιος άγνοια συντρέχει εις τον συντάκτην του δημοσιεύματος ή εάν ούτος είναι άγνωστος, εις τον εκδότην ή τον διευθυντή συντάξεως εντύπου» (ΕφΑθ 164/2011). Κατά την παρ. 2 του άρθρου μόνου του Ν 1178/1981, όπως τροποποιήθηκε με το

η διασπορά των ειδήσεων λαμβάνει πλέον χώρα με πρακτικές που εκφεύγουν της αρμοδιότητας ή / και εφαρμογής των πρακτικών αυτών - τούτο επιτείνεται και από το δεδομένο ότι με τη χρήση του web 2.0 και τη λειτουργία των κοινωνικών δικτύων μπορούν πλέον όλοι να δημοσιεύουν ειδήσεις¹¹. Με άλλα λόγια, δεν χρησιμοποιούνται πλέον «παραδοσιακά» φίλτρα (αξιοπιστίας) και ο χρήστης του διαδικτύου τροφοδοτείται κάθε λεπτό με μια σταθερή (ακόμα και αυτοματοποιημένη) ροή (μη επεξεργασμένων και αμφίβολης αξιοπιστίας) πληροφοριών¹².

1.3 Στο ελληνικό ποινικό δίκαιο σε επίπεδο γενικής και ειδικής πρόληψης¹³ το θέμα ρυθμίζεται από το (ιταλικής εμπνεύσεως¹⁴) άρθρο 191 του ΠΚ¹⁵. Συγκεκριμένα, κατά τη διά-

άρθρο 37 παρ. 1 του Ν 4356/2015: «... Για την κατά το άρθρο 932 του Αστικού Κώδικα ανάλογη χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης του αδικηθέντος από κάποια από τις προβλεπόμενες στην προηγούμενη παράγραφο πράξεις το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη ιδίως: α) τις επιπτώσεις του δημοσιεύματος στον αδικηθέντα, καθώς και στο οικογενειακό, κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον του, β) το είδος, τη φύση, τη σπουδαιότητα, τη βαρύτητα και την απαξία των γεγονότων, πράξεων ή χαρακτηρισμών που του αποδόθηκαν με το δημοσίευμα, γ) το είδος της προσβολής που υπέστη, δ) την ένταση του πταίσματος του εναγομένου, ε) τις συνθήκες τέλεσης της αδικοπραξίας και στ) την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των διαδίκων».

11. Ο όρος Web 2.0 (Ιστός 2.0) χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη νέα γενιά του Παγκόσμιου Ιστού, η οποία βασίζεται στην όλο και μεγαλύτερη δυνατότητα των χρηστών του διαδικτύου να μοιράζονται πληροφορίες και να συνεργάζονται online. Αυτή η νέα γενιά του παγκόσμιου ιστού συνίσταται σε μια δυναμική διαδικτυακή πλατφόρμα στην οποία μπορούν να αλληλεπιδρούν χρήστες χωρίς εξειδικευμένες γνώσεις σε θέματα υπολογιστών και δικτύων (url: https://el.wikipedia.org/wiki/Web_2.0, προσπελάστηκε στις 5.9.2018).
12. *Nick Davies*, Our media have become mass producers of distortion, The Guardian, 4.2.2008 (url: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/feb/04/comment.pressandpublishing>, προσπελάστηκε στις 13.8.2018). Σύμφωνα με τον Davies, η Βιομηχανία, της οποίας κύριο έργο ήταν να φιλτράρει τις ψευδείς ειδήσεις, σήμερα έχει γίνει τόσο ευάλωτη στη χειραγώγηση ώστε να συμμετέχει στη μαζική παραγωγή του ψεύδους, στη διαστρέβλωση και στην προπαγάνδα.
13. Για τη γενική και την ειδική πρόληψη βλ. *Ν. Χωραράς*, Γενικά Αρχαία του Ποινικού Δικαίου, 9η έκδ., Σάκκουλας, Αθήνα, 1978, σελ. 40, *Ιάκ. Ι. Φαρσεδάκη*, Η Εγκληματική σκέψη. Απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σελ. 19 και 31. Για την έννοια της γενικής πρόληψης βλ. επίσης ενδεικτικώς *Ν. Ανδρουλάκη*, Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος - Θεωρία για το έγκλημα, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2000, σελ. 41 επ. και *Ν. Κουράκη*, Εισαγωγή στη θεωρία της ποινής, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 29 επ. Ειδικότερα για τη γενική πρόληψη και τη σχέση της με την αποτελεσματικότητα των ποινικών νόμων βλ. *Έφη Λαμπροπούλου*, Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σελ. 185 επ. και για την ειδική πρόληψη *Χρ. Χ. Μυλωνόπουλο*, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος Ι, Δίκαιο & Οικονομία, 2008, Π. Ν. Σάκκουλας, σελ. 35 επ.
14. βλ. Αιτιολογική Έκθεση Σχεδίου 1929/1933, *Ι. Ν. Ζαχαρόπουλο*, Ελληνικός Ποινικός Κώδιξ, Αθήνα, 1950, σελ. 198 και *Ι. Μοροζίνη*, Ποινική ευθύνη ενδιάμεσων παρόχων, ιδίως φορέων μέσω κοινωνικής δικτύωσης, για fake news και προσβολές της τιμής στο διαδίκτυο, εις: *Θ. Δαλακούρα*, Ηλεκτρονικό Έγκλημα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019, σελ. 97.
15. Όπως τροποποιήθηκε διά του ΝΔ 2493/1953 και τελικώς αντικαταστάθηκε κατά την παρ. 1 διά του άρθρου 2 του ΑΝ 230/1967.

ταξη του άρθρου 191 παρ. 1 του ΠΚ, με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή καταδικάζεται όποιος διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις ή φήμες ικανές να επιφέρουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες ή να ταραξουν τη δημόσια πίστη ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας ή να επιφέρουν διαταραχή στις διεθνείς σχέσεις της χώρας. Αν η πράξη τελέστηκε επανειλημμένα μέσω του Τύπου, ο υπαίτιος καταδικάζεται σε φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και σε χρηματική ποινή τουλάχιστον πεντακοσίων ενενήντα (590) ευρώ.

Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 191 ΠΚ «Όποιος από αμέλεια γίνεται υπαίτιος κάποιας από τις πράξεις της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή».

2. Το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ

2.1 Χαρακτηρολογικά στοιχεία του εγκλήματος

Η πράξη που περιγράφεται στο αδίκημα του άρθρου 191 ΠΚ διώκεται αυτεπάγγελα (δεν απαιτείται η υποβολή έγκλησης). Θεωρείται ότι η πράξη που περιγράφεται στη διάταξη στρέφεται κατά του κοινωνικού συνόλου, είναι πλημμέλημα (άρθρο 18 ΠΚ), κοινό («όποιος», δηλαδή ο δράστης δεν απαιτείται να έχει κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα), μονοπρόσωπο, εξωτερίκευσης, ενέργειας, στιγμιαίο, απλό, τυπικό (για την τελείωση της νομοτυπικής του μορφής δεν απαιτείται να επέλθει κάποιο αποτέλεσμα), υπαλλακτικά μικτό (οι πλειότερες τρόποι τέλεσης αυτού αποτελούν ένα και μόνο έγκλημα, εκτός κι αν μεσολαβήσει ειρήνευση του εννόμου αγαθού της δημόσιας τάξης).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση του άρθρου 191 ΠΚ μιλούμε για έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης¹⁶, δηλαδή, προβλέπεται σε αυτό ρητά ο *δυνάμενος να προκύψει* κίνδυνος για τη δημόσια τάξη. Εξετάζεται, επίσης, η επιτηδειότητα / καταλληλότητα των συγκεκριμένων ειδήσεων να προκαλέσουν ανησυχία γενικά και αφηρημένα¹⁷. Η διακινδύνευση της δημόσιας τάξης είναι δυνατόν δηλαδή να προκληθεί ως αποτέλεσμα της ενέργειας του δράστη. Συνεπώς, για τη θεμελίωση της πράξης δεν απαιτείται να επήλθε πράγματι κλονισμός του φρονήματος των πολιτών, ενώ επαρκεί η δυνατότητα επέλευσης του συγκεκριμένου αποτελέσματος¹⁸.

Αντικείμενο τέλεσης της πράξης –που ενυλώνει το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό και δέχεται την επενέργεια του δράστη– είναι, όπως και στην περίπτωση της διατάραξης της ει-

ρήνης των πολιτών κατ' άρθρο 190 ΠΚ, ο αόριστος αριθμός ανθρώπων που, επωφελούμενος από την ευταξία του κοινωνικού χώρου («δημόσια τάξη») εντός του οποίου ζει, ασχολείται με τα ειρηνικά του έργα. Παράλληλα, όμως (και σε τούτο έγκειται ο «μικτός» χαρακτήρας του εγκλήματος, ως στρεφόμενου κατά της δημόσιας τάξης και με τις δύο όψεις της, «πολιτειακή» και «κοινωνική»¹⁹), τη διάταξη αφορά και η ρυθμιστική ικανότητα του κράτους σε συγκεκριμένο τομέα της κοινωνικής ζωής, όπου τίθεται σε αμφιβολία με την ενέργεια του δράστη²⁰. Σε αντίθεση με τη διατάραξη της ειρήνης των πολιτών (άρθρο 190 ΠΚ), όπου απαιτείται η *επέλευση του αποτελέσματος της διατάραξης* και η ανατροπή σε συγκεκριμένο χώρο ή τομέα της ομαλής κοινωνικής ροής, της ειρηνικής δραστηριότητας των ανθρώπων, το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων κατ' άρθρο 191 ΠΚ τυποποιείται χωρίς αποτέλεσμα με μόνη τη δυνατότητα του να δημιουργήσει το «κλίμα» εκείνο που μπορεί να το προκαλέσει. Έτσι, δεν έχουμε βλάβη του έννομου αγαθού της δημόσιας τάξης όπως στην περίπτωση της διατάραξης κατ' άρθρο 190 ΠΚ, αλλά αφηρημένα (δυνητική) διακινδύνευσή του²¹.

2.2 Η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ

Πράξη του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ αποτελεί η *διασπορά*, με οποιονδήποτε τρόπο, *ψευδών ειδήσεων ή φημών ικανών να επιφέρουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες ή να ταραξουν τη δημόσια πίστη ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας ή να επιφέρουν διαταραχή στις διεθνείς σχέσεις της χώρας*.

Ειδικότερα και σε ό,τι αφορά την έννοια των ανωτέρω:

2.2.1 Διασπορά, υπάρχει όταν από τον δράστη ανακοινώνεται η είδηση ή η φήμη σε διάφορους ανθρώπους ή ομάδες

16. *Ι. Φαρσεδάκης/Χ. Σατλάνης*, Ειδικό Μέρος Ποινικού Κώδικα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σελ. 58.

17. Παρατηρήσεις *Α. Φαρούδα-Μπενάκη* στην ΠλημΤριπ 41/1981, ΠoinΧρ 1981, 503, *Α. Ι. Χαραλαμπίδης*, Σύνοψη Ποινικού Δικαίου - Γενικό Μέρος Ι, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 2010, σελ. 233-234, *Ι. Μανωλεδάκης*, Επιβουλή της δημόσιας τάξης, Άρθρα 183-197, 2η έκδοση, εκδόσεις Ποινικού Δικαίου, 1994, σελ. 32, 63, 212.

18. Βλ. ενδ. ΑΠ ΟΛ 1463/1981 ΠoinΧρ ΑΒ', 632, ΑΠ 1519/2004 ΠoinΔικ 2004, 1539, *Μ. Μαργαρίτη*, Ποινικός Κώδικας, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2009, σελ. 482-483, *Αρ. Χαραλαμπίδης* (επιμ.), Ποινικός Κώδικας - Ερμηνεία κατ' άρθρο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 1572-1577, *Αθ. Κονταξή*, Ποινικός Κώδικας, εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, Δίκαιο & Οικονομία, 1991, τ. Ι, σελ. 1223-1229, *Ι. Γιαννιδή* (επιμ.), Ποινικός Κώδικας και Νομολογία, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Δίκαιο & Οικονομία, 2009, σελ. 665-669.

19. Στο πεδίο του ουσιαστικού αστικού δικαίου γίνεται δεκτό ότι κατά την έννοια του άρθρου 3 ΑΚ ως κανόνες δημόσιας τάξεως νοούνται εκείνοι που έχουν χαρακτήρα προστακτικό ή απαγορευτικό, ρυθμίζουν κάποια σχέση αποκλειστικά κατά τρόπο ορισμένο και δεν μπορούν να μεταβληθούν με την ιδιωτική βούληση. Ωστόσο, στο πλαίσιο του άρθρου 33 ΑΚ, η «δημόσια τάξη» νοείται ως η εθνική δημόσια τάξη, δηλαδή «το σύστημα εκείνων των κεντρικών και ανεπίδεκτων παραίτησης κανόνων αναγκαστικού δικαίου που συνθέτουν τα πολιτειακά, πολιτιστικά, κοινωνικά και οικονομικά θεμέλια κάθε εθνικής έννομης τάξης, όπου τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα ατομικά δικαιώματα έχουν κυρίαρχη θέση» (*Ε. Μπαλογιάννη*, Ακύρωση διαιτητικής απόφασης λόγω αντίθεσής της σε διατάξεις της δημόσιας τάξης - Έννοια διατάξεων της δημόσιας τάξης, Περιοδικό Δίκη, Μάρτιος 2009, url: <http://www.kostasbeys.gr/articles.php?s=4&mid=1479&mpu=3&id=25269>, προσπελάστηκε στις 13.8.2018). Κατά την έννοια αυτή η δημόσια τάξη δεν είναι έννοια αμετάβλητη, αλλά εξελίσσεται με τη μεταβολή των κοινωνικών ιδεών. Καθώς παρατηρείται, η έννοια της δημόσιας τάξης του άρθρου 33 ΑΚ είναι στενότερη αυτής των κανόνων δημόσιας τάξης του άρθρου 3 ΑΚ (*Απ. Γεωργιάδης/Μ. Σταθόπουλος*, Αστικός Κώδικς Ι - Γενικά αρχαί, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, άρθρο 3, σελ. 9).

20. Έτσι *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., 1994, σελ. 212-213 και ΑΠ ΟΛ 1463/1981 ΠoinΧρ 1982, 633.

21. Έτσι *Δ. Σπινέλλης*, Προβλήματα ανακύπτοντα εκ των εγκλημάτων διακινδύνευσεως, ΠoinΧρ 1973, 161 επ., σελ. 241 επ. (σελ. 252 επ.). Βλ. και *Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι*, Έννοια και προβληματική των κοινών επικίνδυνων εγκλημάτων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή, σελ. 155.

ανθρώπων, έτσι ώστε σε λίγο χρόνο να γίνουν γνωστές σε μεγάλη έκταση αορίστου αριθμού ανθρώπων (λ.χ. με προκηρύξεις, επιστολές, τηλεφωνήματα, διαδοχικές ανακοινώσεις, έντυπα που διαβάζονται ταυτόχρονα)²². Στην προκείμενη περίπτωση, η πράξη είναι αξιόποινη και όταν τελείται δημόσια (στο «μείζον περιέχεται και το έλασσον»). Δεν αρκεί όμως σ' αυτήν την περίπτωση μόνο η διάδοση ως τρόπος μετάδοσης του μηνύματος. Συνεπώς αν ο «δράστης» μετάδωσει την είδηση σε ένα μόνο πρόσωπο (έστω και με σκοπό περαιτέρω μετάδοσής της από αυτόν), δεν τελεί το έγκλημα κατ' άρθρο 191 ΠΚ αφού δεν διασπείρει, όπως ορίζει τούτο, την είδηση²³. Υποστηρίζεται βέβαια και η αντίθετη άποψη²⁴, κατά την οποία η «διασπορά» ερμηνεύεται ως «κυκλοφορία»²⁵. Η ερμηνεία βέβαια αυτή ενέχει τον κίνδυνο διεύρυνσης του αξιόποινου, ίσως και αντίθετα στον σκοπό του νομοθέτη, διότι η «κυκλοφορία» της είδησης δύναται να γίνει προς ένα μόνο πρόσωπο.

2.2.2 Είδηση είναι η ανακοίνωση για πρώτη φορά γεγονότος πρόσφατου ή παρόντος ή επικείμενου²⁶. Κατά τον Κόλλια «είδησεις είναι οι ανακοινώσεις περί γεγονότων προσφάτως λαβόντων χώραν ή συμβαινόντων εν τω παρόντι και φέρουσαι την μορφήν της πληροφορίας»²⁷. Επίσης, κατά τον Μπουρόπουλο η είδηση εκλαμβάνεται «ως ανακοίνωσιν περί γεγονότος προσφάτως λαβόντος χώραν ή συμβαινόντος εν τω παρόντι και μη αναγομένου εις το μέλλον, αλλ' ουδ' εις το απώτερον παρελθόν»²⁸. Από την «είδηση» αποκλείονται τα απώτερα γεγονότα (ιστορικές ανακοινώσεις), τα γνωστά γεγονότα (ιστορικές γνώσεις), οι σκέψεις και οι κρίσεις (γνώμες)²⁹.

Άρα, αν το γεγονός δεν είναι πρόσφατο, πρόκειται για ιστορική ανακοίνωση και όχι είδηση. Αν δεν γίνεται η ανακοίνωση για πρώτη φορά και το γεγονός είναι του απώτερου παρελθόντος, πρόκειται για επανάληψη ιστορικής γνώσης και όχι για είδηση. Αν το γεγονός είναι μελλοντικό χωρίς να στη-

ρίζεται σε απόφαση που έχει ήδη ληφθεί³⁰, πρόκειται για ει-κασία και όχι για είδηση. Αν τέλος, διατυπώνονται εκτιμήσεις γεγονότων, συσχετισμοί τους με άλλα, αξιολόγηση προσώπων που εμπλέκονται σ' αυτά κ.λπ., πρόκειται για κρίσεις, σκέψεις και γνώμες και όχι για ειδήσεις³¹. Σε κάθε περίπτωση, θεωρώ ότι η διατύπωση της είδησης (με άξονα κυρίως τη γραμματική ερμηνεία³²) είναι καίρια προκειμένου να κατατάξουμε την ανακοίνωση σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες.

2.2.3 Φήμη³³ είναι ο ισχυρισμός που διαδίδεται στο κοινό αναφορικά με κάποια είδηση, προέρχεται από μη εξακριβωμένη πηγή³⁴ και δεν είναι διασταυρωμένη και αξιόπιστη. Στη συγκεκριμένη διάταξη ο όρος «φήμη» δεν χρησιμοποιείται βέβαια με την έννοια της καλής ή κακής γνώμης του κοινού για κάποιο πρόσωπο ή πράγμα (καλή ή κακή φήμη).

2.2.4 Ψευδής είναι η είδηση ή φήμη που αντικειμενικά (και όχι κατά την εντύπωση του δράστη) δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια, αναφερόμενη σε ανύπαρκτο γεγονός³⁵.

Δογματικό πρόβλημα της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, το οποίο προβλέπεται και τιμωρείται από την εξετασθείσα διάταξη, είναι η εννοιολογική οριοθέτηση των όρων «ψευδής» - «αληθής»³⁶. Το ψεύδος, όπως φέρεται ως έννοια στον Ποινικό Κώδικα, σε εγκλήματα όπου τίθεται ως προϋπόθεση³⁷ πλήρωσης της αντικειμενικής υπόστασής τους, πρέπει να αναφέρεται σε γεγονότα³⁸. Οι προσωπικές κρίσεις, γνώμες ή πεποιθήσεις δεν μπορούν να θεμελιώσουν

22. Βλ. *I. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 216-217.

23. Έτσι *I. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 186-187.

24. *Γ. Κρίππας*, Το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων και φημών, ΠοινΧρ 1969, 502 επ., *A. Μπουρόπουλος*, Ερμηνεία των περί Τύπου νόμων κ.λπ., εκδ. Ν. Σάκκουλας, 1958.

25. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον *Γ. Κρίππα*, ό.π., 1958, η έννοια «διασπορά» απαντάται μόνο στο ελληνικό νομικό πλαίσιο, ενώ σε αντίστοιχες νομοθετικές διατάξεις της αλλοδαπής χρησιμοποιούνται όροι που στα ελληνικά αποδίδονται ως «διάδοση», «δημοσίευση» ή «αδημοσίευση». Για τον λόγο αυτό υποστηρίζει ο *Γ. Κρίππας*, οι συγγραφείς νομικών κειμένων ερμηνεύουν τον όρο «διασπορά» είτε ως διάδοση και κυκλοφορία ψευδών ειδήσεων ή φημών είτε ως ανακοίνωση αυτών.

26. Βλ. και *Tony Harcup & Deidre O' Neill*, Journalism Studies, What is news?, 8:12, 1470-1488, (url: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1461670X.2016.1150193>, προσπελάστηκε στις 10.8.2018) αναφορικά με τον σύγχρονο ορισμό και τις προβληματικές γύρω από την έννοια των ειδήσεων.

27. ΓνωμΕισΑΠ 3/1964 ΠοινΧρ 1964, 119. Βλ. και ΑΠ 236/1978 ΠοινΧρ 1978, 485, ΑΠ 1177/1978 ΠοινΧρ 1979, 286, ΑΠ 781/1976 ΠοινΧρ 1977, 222.

28. *A. Μπουρόπουλος*, ό.π., σελ. 164.

29. Βλ. εκτενέστερα *I. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 189-190 και σημ. 33, βλ. και ΑΠ 236/1978 ΠοινΧρ 1978, 485, ΑΠ 1177/1978 ΠοινΧρ 1979, 286, ΑΠ 781/1976 ΠοινΧρ 1977, 222.

30. Λ.χ. ότι επίκειται παραίτηση της Κυβέρνησης χωρίς να έχει ληφθεί τέτοια απόφαση.

31. Έτσι και *A. Μπουρόπουλος*, ό.π., σελ. 164, σημ. 3, *Γ. Κρίππας*, ό.π., σελ. 504.

32. Αναφορικά με την ερμηνεία των ποινικών νόμων βλ. το αναλυτικό πόνημα του *K. Τσίνα*, Απαγορευμένη αναλογία και επιτρεπτή ερμηνεία του ποινικού νόμου. Μια συμβολή στην μεθοδολογία του ποινικού δικαίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2010 και ιδίως για τη γραμματική ερμηνεία, σελ. 52 επ.

33. Βλ. *Henry B. Dunn, Charlotte A. Allen, Rumors, Urban Legends and Internet Hoaxes*, Stephen F. Austin State University, Proceedings of the Annual Meeting of the Association of Collegiate Marketing Educators, 2005: «*Η φήμη είναι η υπόθεση που προσφέρεται στην περίπτωση έλλειψης επαρκούς ενημέρωσης, που αφορά συγκεκριμένα γεγονότα, η οποία είναι σημαντική για τα άτομα που βιώνουν ανησυχία από την έλλειψη αυτής της ενημέρωσης*» (url: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.520.6959&rep=rep1&type=pdf>, προσπελάστηκε στις 10.8.2018).

34. Κατά τον *K. Κόλλια* (ΓνωμΕισΑΠ 3/1964, ό.π.), οι φήμες είναι «*ανεξέλεγκτοι διαθρυλήσεις (περί γεγονότων προσφάτως λαβόντων χώραν ή συμβαινόντων εν τω παρόντι) ουδέν υπέρ αυτών αξιούσαι κύρος ή αυθεντικότητα*».

35. Βλ. *Λ. Μαργαρίτη*, Το νομικό αντικείμενο της ψευδορκίας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1981, σελ. 82 επ., όπου αναλυτική έκθεση των θεωριών για την έννοια του ψεύδους (γεγονότος).

36. Βλ. *Λ. Μαργαρίτη*, Εγκλήματα περί την απονομή της δικαιοσύνης, εκδ. Σάκκουλας, 1986, σελ. 41, 95, 125.

37. Ψευδής καταμήνυση (άρθρο 145 ΠΚ), ψευδορκία (άρθρο 224 ΠΚ), ψευδής ανωμοτι κατάθεση (άρθρο 225 ΠΚ), ψευδορκία πραγματογνώμονα (άρθρο 226 ΠΚ), παραπλάνηση σε ψευδορκία (άρθρο 227 ΠΚ) καθώς και συκοφαντική δυσφήμιση (άρθρο 363 ΠΚ).

38. Γεγονός θεωρείται κάθε συγκεκριμένο περιστατικό του εξωτερικού κόσμου, καθώς και κάθε συγκεκριμένη σχέση ή συμπεριφορά που αναφέρεται στο παρελθόν ή στο παρόν, υποπίπτει στις αισθήσεις και μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αποδείξεως (βλ.

ψευδές γεγονός, καθώς στερούνται αντικειμενικού περιεχομένου, εκτός αν είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες με τα γεγονότα που εκτίθενται³⁹, γι' αυτό πρέπει σε κάθε περίπτωση να ερευνώνται αν εκτίθεται προσωπική άποψη ή αξιολογική κρίση ή εάν μέσα σε αυτή υφίσταται και παράλληλα ορισμένο γεγονός.

Ένα, δε, από τα σημαντικότερα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή των σχετιζόμενων με το «ψεύδος» διατάξεων - όπως και στη συγκεκριμένη διάταξη της διασποράς ψευδών ειδήσεων (άρθρο 191 ΠΚ) είναι ο *εννοιολογικός προσδιορισμός του ψεύδους*.

Στο πλαίσιο αυτό έχουν διατυπωθεί δύο βασικές κατευθύνσεις: η αντικειμενική και η υποκειμενική⁴⁰.

Κατά την υποκειμενική κατεύθυνση, το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του ψεύδους βρίσκεται ανάμεσα στον ισχυρισμό του δράστη και τη γνώση, στη διάσταση δηλαδή που υπάρχει ανάμεσα σε αυτά που εκθέτει κάποιος και σε αυτά που γνωρίζει ότι συνέβησαν. Κατ' αυτήν την άποψη, παραμερίζεται το στοιχείο της πραγματικότητας, το τι δηλαδή πραγματικά συνέβη, που μπορεί να είναι διαφορετικό από το γεγονός που εκτίθεται. Άρα, σύμφωνα με την κατεύθυνση αυτή δεν υφίσταται υποχρέωση να εκτεθεί η «απόλυτη» αλήθεια, αλλά η πραγματικότητα που αντιλαμβάνεται αυτός που εκθέτει το γεγονός. Η θεωρία αυτή τροφοδοτείται από τη σκέψη ότι στα συγκεκριμένα εγκλήματα, που συμπεριλαμβάνουν ως προϋπόθεση το «ψεύδος», συμπροστατευόμενο έννομο αγαθό είναι το καθήκον αληθείας, και άρα εφόσον το υποκείμενο πρέπει να καταθέσει/αναφέρει/εκθέσει την αλήθεια, οφείλει να προβάλλει ακριβώς ό,τι γνωρίζει για αυτή.

Κατά την αντικειμενική κατεύθυνση, το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του ψεύδους, έγκειται στη διάσταση ανάμεσα στο γεγονός που εκτίθεται και στην πραγματικότητα, δηλαδή στη διάσταση ανάμεσα στα γεγονότα που παρουσιάζονται ως αληθινά και σε αυτά που έγιναν στην πραγματικότητα. Έτσι, βέβαια παραγνωρίζεται το στοιχείο της γνώσης του δράστη.

Ένας συγκερασμός των παραπάνω θεωριών επιχειρείται με τη βελτιωμένη αντικειμενική ή μικτή θεωρία, η οποία υποστηρίζεται σθεναρά από την ελληνική νομολογία⁴¹ και η οποία λαμβάνει υπόψη την αντικειμενική πραγματικότητα, απαιτεί όμως και γνώση του υποκειμένου για αυτή. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, τα γεγονότα είναι αντικειμενικά ψευδή όταν είναι αντίθετα προς την αντι-

κειμενική πραγματικότητα, αλλά και προς εκείνα που αντιλήφθηκε ή πληροφορήθηκε το υποκείμενο⁴².

Ειδικότερα, δε, στο πλαίσιο της εξεταζόμενης διάταξης, αληθινά γεγονότα, έστω και αν είναι ικανά να επιφέρουν τις τυποποιημένες στο άρθρο 191 ΠΚ συνέπειες, σε καμιά περίπτωση δεν αποτελούν περιεχόμενο αξιόποινης διασποράς. Τυχόν αντίθετη διάταξη⁴³ είναι απολύτως αντισυνταγματική, παραβιάζουσα μεταξύ άλλων τα άρθρα 14, 5 και 2 παρ. 1 του Συντ.

Από τα ανωτέρω, καθίσταται εμφανές ότι το «ψεύδες» της ειδήσης συνιστά στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος και όχι περαιτέρω γνώρισμα της έννοιας της διασποράς και πρέπει, επομένως, να καλύπτεται από τον δόλο του δράστη. Έχοντας, δε, υπόψη μας ότι το συγκεκριμένο αδίκημα τιμωρείται με ενδεχόμενο δόλο, θεωρώ ότι παρέλκει η εξέταση του αν συντρέχει γνώση του ψεύδους στο πρόσωπο του δράστη. Σε περίπτωση αμέλειας του τελευταίου θα εφαρμοστεί η παρ. 2 του άρθρου 191 σε συνδυασμό με το άρθρο 28 ΠΚ.

Απαιτείται, σε κάθε περίπτωση, η αναφορά σε ένα γεγονός, ενώ: *«η κριτική δεν μπορεί ποτέ να είναι αληθής ή ψευδής, γιατί έχει πάντοτε υποκειμενικό χαρακτήρα, μη δυνάμενο να υπαχθεί στην έννοια του γεγονότος»⁴⁴. Το γεγονός πρέπει βεβαίως να είναι αναληθές, αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι, σε περίπτωση αμφιβολίας, για τον αληθή χαρακτήρα του γεγονότος ή όχι, η πιθανότητα της εκδήλωσής του σημαίνει, ούτως ή άλλως ότι το γεγονός δεν είναι αρκετά ασυνήθιστο για να κλονίσει την πίστη των πολιτών»⁴⁵.*

2.2.5 Οι ψευδείς ειδήσεις ή φήμες πρέπει να είναι ικανές να επιφέρουν ανησυχία ή φόβο στους πολίτες. Στην προσβολή, λοιπόν, κατ' άρθρο 191 ΠΚ υπάρχει απλώς η δυνατότητα κινδύνου, η οποία και συνάγεται από την επιτηδειότητα (ικανότητα) των ειδήσεων να δημιουργήσουν το κλίμα εκείνο που θα μπορούσε να προκαλέσει επιβλαβή της ειρήνης των πολιτών ή της απρόσκοπτης επιβολής της κρατικής βούλησης σε συγκεκριμένο χώρο ή τομέα⁴⁶. Μία είδηση που κανέναν δεν ανησύχησε χωρίς να μεσολαβήσει γεγονός που να τη διαψεύδει δεν θα έπρεπε να κριθεί πρόσφορη («ικανή» κατ' άρθρο 191 ΠΚ), έστω και αν αφηρημένα φαινόταν στο δικαστήριο ότι θα μπορούσε να είχε ανησυχίσει τους πολί-

ΣυμβΠλημΣερ 114/2003 ΠραξΛογ2003, 412 και ΣυμβΠλημΘεσ 209/2001 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

39. Α. Παπαδάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα, εκδ. Σάκκουλα, 2000, σελ. 95, Π. Κακκαλής/Ν. Κουράκης/Αν. Μαγγανάς/Ιακ. Φαρσεδάκης, Ποινικός Κώδικας - Σχόλια - Νομολογία, τ. Β', εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 1995, σελ. 1122, ΑΠ 369/2005 ΝοΒ 53, 1488, ΣυμβΠλημΘεσ 1446/2003 ΠοινΔικ 2003, 1061, ΑΠ 725/2002 ΠοινΔικ 2002, 1096, ΑΠ 1439/2001 ΠοινΔικ 2002, 106, ΑΠ 1907/2001 ΠοινΔικ 2002, 352.
40. Βλ. Α. Κωστάρα, Συστηματική Ερμηνεία Ποινικού Κώδικα, άρθρα 224-234, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1997, με αναλυτικές εκεί παραπομπές σε ιταλική και γερμανική θεωρία και νομολογία, καθώς και Α. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 42-44.
41. ΑΠ 141/2008 ΠοινΔικ 2008, 949, ΔιατΕισΠλημΣύρου 80/2007 ΠοινΔικ 2008, 43, ΣυμβΠλημΘεσ 1446/2003 ΠοινΔικ 2003, 1061, ΑΠ 1026/1998 ΠοινΔικ 1998, 1059.

42. ΑΠ 1940/2007 ΠοινΔικ 2008, 662, ΑΠ 1216/2002 ΠοινΔικ 2002, 1340, ΑΠ 855/2000 ΠοινΔικ 2000, 1165.

43. Όπως στον δικτατορικό νόμο «περί Τύπου» (ΝΔ 346/1969), που καταργήθηκε βέβαια με το Ν 10/1975, του οποίου το άρθρο 71 τιμωρούσε και τη διασπορά αληθούς ειδήσεως ή φήμης ικανής να κλονίσει τη δημόσια πίστη, την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στην εθνική οικονομία, εφόσον γινόταν μέσω του Τύπου.

44. ΔιατΕισΠρΑθ 189.400/62/1989.

45. Βλ. ΔιατΕισΠρΑθ 47/2015 σχετικά με συνθήματα περί επιθυμίας της εισβολής στην Πόλη κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής παρέλασης στην Αθήνα, ενώ «ανάλογα με τα συνθήματα συνηθίζονται στις επίλεκτες δυνάμεις προς κάμψη κάθε φοβικού φραγμού των εκπαιδευόμενων, κάτι το οποίο καταδεικνύει, επιπλέον, υπερβάλλοντα ζήλο και υψηλότατο μαχητικό φρόνημα, περί την εκτέλεση της αποστολής τους, οπότε και δεν μπορεί να προκαλέσει κλονισμό της πίστης των πολιτών».

46. Βλ. ΑΠ 936/1978 ΠοινΧρ 1978, 485, ΑΠ 1177/1978 ΠοινΧρ 1979, 286.

τες. Όπως έχει παρατηρηθεί⁴⁷, θα ήταν σε αυτήν την περίπτωση σαν να «κατηγορούσε» το δικαστήριο τους πολίτες που δεν ανησυχούσαν!

Βέβαια όλες οι συνθήκες δεν είναι ίδιες. Μια ψευδής είδηση σε ομαλές κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες δύσκολα επηρεάζει τους πολίτες αλλά και εύκολα ελέγχεται και σύντομα διαψεύδεται ή αυτοδιαψεύδεται. Σε περιπτώσεις όμως κοινού κινδύνου, πολέμου, σεισμών, εκτεταμένης πυρκαγιάς ή πλημμύρας, οικονομικής κρίσης κ.ο.κ., ψευδείς ειδήσεις μπορεί να προκαλέσουν ανυπολόγιστες καταστροφικές συνέπειες. Σε αυτές τις περιπτώσεις –και με την εφαρμογή των διατάξεων για την απόπειρα– θα μπορούσε το άρθρο 191 ΠΚ, πάντα ως έγκλημα *de lege ferenda* αποτελέσματος, να λειτουργήσει σωστά για την προστασία της «δημόσιας τάξης»⁴⁸.

Έτσι, η διασπορά ψευδών ειδήσεων ή φημών για λ.χ. το εθνικό νόμισμα⁴⁹ πρέπει να μπορεί, κάτω από ορισμένες κατάλληλες περιστάσεις, να προκαλέσει ανέλεγκτες ψυχολογικές αντιδράσεις των πολιτών με δυσμενείς παραπέρα συνέπειες για την οικονομία της χώρας. Ωστόσο, σε περίπτωση π.χ. αναπαραγωγής της περίπτωσης αποχώρησης της χώρας από την Ευρωζώνη (το λεγόμενο "Grexit"⁵⁰) –ως κεντρικό μάλιστα θέμα του εκάστοτε ειδησεογραφικού πρακτορείου ή επίκεντρο (αντι)πολιτευτικής δράσης– θα πρέπει να συντρέχουν *εξαιρετικές* συνθήκες για να θεωρηθεί μια ψευδής για το ευρώ είδηση ως *ικανή* να κλονίσει την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα⁵¹. Δεν αρκεί, φυσικά, η απλή ανησυχία για την έξοδο ή όχι της χώρας μας από την Ευρωζώνη (η οποία ιδίως κατά το έτος 2015 αποτελούσε μάλιστα πιθανή εξέλιξη για την οποία είχαν λάβει χώρα πολλές συζητήσεις).

Αντίστοιχα, ψευδείς ειδήσεις ικανές να προκαλέσουν μόνο αισθήματα αντιπάθειας ή περιφρόνησης ή αποδοκιμασίας (με ανάλογες διαδηλώσεις μπροστά σε ξένες πρεσβείες ή οργανισμούς) αλλά *μη* ικανές να προκαλέσουν και διατάραξη της ειρήνης αλλοδαπών ή αλλογενών στην Ελλάδα (βίαια επεισόδια, διατάραξη οικογενειακού ασύλου ή του ασύλου των διπλωματικών αντιπροσωπειών) δεν υπάγονται στο άρθρο 191 ΠΚ⁵².

2.2.6 Ανησυχία είναι το συναίσθημα κλονισμού της πεποίθησης για τη συνέχιση της ομαλής ροής της κοινωνικής ζωής σε συγκεκριμένη περίπτωση. Δεν αναφέρεται απλώς σε πρόβλεψη ή σε υπόνοιες, αλλά ως βίωση του επερχόμενου κακού. Ως κακό δεν εννοείται βέβαια μια δυσμενής απλώς οικονομική ή επαγγελματική εξέλιξη, αλλά η ανατροπή της ομαλής κοινωνικής ροής σε συγκεκριμένο τομέα (λ.χ. απόλυση από την εργασία, απώλεια της περιουσίας, κήρυξη πο-

λέμου, επιδημία κ.λπ.)⁵³. Η ανησυχία αναφέρεται κατά κανόνα σε γεγονός που οι δυσμενείς του επιπτώσεις επίκεινται ή θα επέλθουν σε σύντομο χρόνο. Ο φόβος είναι συναίσθημα κατά κανόνα μπροστά στο κακό και ο τρόμος είναι η συναισθηματική βίωση μέσα στο κακό, έστω και αν τούτο δεν έχει επέλθει ακόμα ή δεν πρόκειται καν να συμβεί⁵⁴.

Στον ισχύοντα Ελληνικό Ποινικό Κώδικα, η έννοια «ανησυχία» απαντάται και στο άρθρο 416 ΠΚ το οποίο ορίζει ότι: «Όποιος με πρόθεση προκαλεί ανησυχία σε άλλον ή κινητοποιεί την αρχή ή την ένοπλη δύναμη ζητώντας ψευδώς βοήθεια ή χραισμοποιώντας απόπωση σήματα κινδύνου ή με ψευδείς ή δεισιδαιμονικές ανακοινώσεις ή φήμες τιμωρείται με κράτηση ή με πρόστιμο, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη» καθώς και στο άρθρο 333 παρ. 1 ΠΚ, σχετικά με την απειλή, όπου ορίζεται: «1. Όποιος προκαλεί σε άλλον τρόμο ή ανησυχία απειλώντας τον με βία ή άλλη παράνομη πράξη ή παράλειψη τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή»⁵⁵.

2.3 Η υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ

2.3.1. Στη βασική μορφή του (παρ. 1) το έγκλημα κατ' άρθρο 191 ΠΚ τιμωρείται όταν τελείται με πρόθεση (δόλο). Μετά την τροποποίηση του αρχικού κειμένου από το ΝΔ 2493/1953, κατά την οποία απαλείφθηκε από τη νομοτυπική περιγραφή ο όρος «εν γνώσει» και προστέθηκε στο άρθρο δεύτερη παράγραφος που τυποποιεί και την τέλεση της πράξης από αμέλεια, αρκεί και ο ενδεχόμενος δόλος για την πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος⁵⁶.

Έτσι, το αδίκημα του άρθρου 191 παρ. 1 ΠΚ είναι πλημμέλημα (άρθρο 18 ΠΚ), και για τη στοιχειοθέτηση της υποκειμενικής υπόστασής του απαιτείται δόλος (άρθρα 26, 27 ΠΚ) του-

47. Γ. Βαβαρέτος, Ποινικός Κώδικς, έκδ. γ', εκδ. Σάκκουλα, 1966, σελ. 476.

48. *Philippe Jougleux*, ό.π., σελ. 507.

49. Εθνικό νόμισμα είναι πλέον μόνο το ευρώ. Οποιοδήποτε άλλο μέσο πληρωμής στις συναλλαγές, λ.χ. ομολογίες, τραπεζικές επιταγές, συναλλαγματικές κ.λ.π. δεν προστατεύεται από το άρθρο 191 ΠΚ ως εθνικό νόμισμα, Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 198.

50. Βλ. ορισμό του "Grexit" (url: <https://el.wikipedia.org/wiki/προσπελάστηκε στις 26.2.2019>).

51. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 223.

52. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 201-202 και 224.

53. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 194-195. Δεν είναι διόλου σωστή η άποψη ότι μια είδηση λ.χ. περί αυξήσεως της τιμής του ψωμιού (σήμερα πια) είναι ικανή να δημιουργήσει ανησυχία ή φόβο στους πολίτες με την έννοια του άρθρου 191 ΠΚ, όπως υποστηρίζει ο Γ. Κρίππας, ό.π.

54. Υποστηρίζεται επίσης η άποψη ότι η διάκριση ανησυχίας και φόβου βρίσκεται στο συγκεκριμένο ή μη του γεγονότος της είδησης – έτσι Γ. Κρίππας, ό.π.

55. Συγκεκριμένα, τα εγκλήματα αυτά των άρθρων 333 και 416 ΠΚ, που ανήκουν, στα υπαλλακτικώς μικτά εγκλήματα, προστατεύουν το συναίσθημα της ασφαλείας του καθενός για το σχηματισμό ελευθερίας βουλήσεως ή πραγματοποιήσεως αυτής, και με την τέλεσή τους ο δράστης στρέφεται κατά της προσωπικής ελευθερίας. Ειδικότερα, για το άρθρο 333 ΠΚ αξίζει να σημειωθεί ότι στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του πλημμελήματος της απειλής είναι όχι η άσκηση βίας αλλά η απειλή ασκήσεως βίας ή τέλεσης άλλης παράνομης πράξης ή παράλειψης, η οποία απειλή μπορεί με οποιονδήποτε τρόπο, ήτοι προφορικώς, εγγράφως, διά νευμάτων ή άλλων απειλητικών κινήσεων, και περαιτέρω η εκδήλωση αυτής της απειλής να περιήγαγε τον άλλο σε τρόμο ή ανησυχία, χωρίς να ερευνάται εάν η απειλή είναι γενικώς ικανή να προκαλέσει τούτου. Αν ο απειληθείς δεν περιήλαθε σε τρόμο ή ανησυχία, διότι δεν την έλαβε σοβαρά υπόψη, η πράξη δεν τελέσθηκε. Για την υποκειμενική υπόσταση δε απαιτείται γνώση του υπαιτίου ότι η απειλούμενη ενέργεια είναι βία και άλλη παράνομη πράξη και θέληση του δράστη να προκαλέσει στον παθόντα φόβο ή ανησυχία. Βλ. και ΑΠ 1294/2016 (ΠΟΙΝ) - ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

56. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 227, ΑΠ 197/1961 ΠοινΧρ 1961, 467 επ., όπου και σχετική αγόρευση Β. Σακελλαρίου.

λάχιστον ενδεχόμενος, που συνίσταται, αφενός, στη γνώση ότι με την ενέργειά του ο δράστης διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις ή φήμες ικανές να επιφέρουν ανησυχίες ή φόβο στους πολίτες ή να ταραξούν τη δημόσια πίστη ή να κλονίσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο εθνικό νόμισμα ή στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας ή να επιφέρουν διαταραχή στις διεθνείς σχέσεις της χώρας και, αφετέρου, στη θέληση παραγωγής των πραγματικών περιστατικών, τα οποία απαρτίζουν την έννοια της πράξης και την επέλευση του αποτελέσματος της διασποράς ψευδών ειδήσεων (γνωστικό και βουλητικό στοιχείο του δόλου)⁵⁷. Για την τέλεση του εγκλήματος της διασποράς ψευδών ειδήσεων δεν χρειάζεται ο δράστης να έχει πλήρη πεποίθηση για το αναληθές των διασπειρόμενων ειδήσεων, αλλά αρκεί να έχει σπουδαίες υπόνοιες για το ανυπόστατο αυτών⁵⁸.

Σε νομολογιακό επίπεδο, κρίθηκε ότι δεν είχε την πρόθεση να δημιουργήσει στην Ελλάδα μειονοτικά προβλήματα και ούτε και προκάλεσε ανησυχία στους πολίτες κατηγορούμενος ο οποίος αθωώθηκε για το ότι ανέφερε ιδιώματα που ομιλούνται σε μερικές περιοχές της Ελλάδος και υπογράμμισε το γεγονός ότι μεταξύ αυτών ομιλείται στην περιοχή της Θεσσαλίας, Πίνδου και Ηπείρου η μητρική του γλώσσα που είναι τα «βλάχικα»⁵⁹.

2.3.2. Με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 191 ΠΚ τυποποιείται και η από αμέλεια διασπορά ψευδών ειδήσεων. Η παράγραφος αυτή προστέθηκε στο άρθρο με την πρώτη μετά την ισχύ του ΠΚ τροποποίησή του από το άρθρο 5 του ΝΔ 2493/1953 (οπότε και απαλείφθηκε από την πρώτη παράγραφο ο όρος «εν γνώσει» που απέκλειε τον ενδεχόμενο δόλο, ως ανωτέρω)⁶⁰.

Εξάλλου, για τη θεμελίωση ευθύνης κατά τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 191 ΠΚ (από αμέλεια) δεν αρκεί προφανώς απλά να μην συντρέχουν τα στοιχεία του δόλου. Ό,τι δεν συνιστά δόλο δεν σημαίνει ότι είναι αμέλεια⁶¹. Θα πρέπει να συντρέχουν τα στοιχεία τούτης, όπως ορίζονται στο άρθρο 28 ΠΚ, δηλαδή η έλλειψη προσοχής (την οποία όφειλε και μπορούσε να επιδείξει) αυτού που διασπείρει την είδηση σχετικά με την αλήθεια του περιεχομένου της ή με το γεγονός της διασποράς ή με την ικανότητά της να επιφέρει τις συνέπειες που ορίζονται στο άρθρο 191 ΠΚ ή με το ότι πρόκειται πράγματι για είδηση.

57. Χρ. Χ. Μυλωνόπουλος, Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, 1997, σελ. 55 - 61, όπου αναλύονται οι διαφορές μεταξύ ενδεχόμενου δόλου και αμέλειας και συμπερασματικά ορίζεται ότι: «Ο δόλος και η αμέλεια, ως μορφές εσωτερικής συμμετοχής, συγκροτούν μια συνεκώς μεταλλασσόμενη αλληλουχία συμπεριφορών. Πρόκειται για μια εσωτερική συμμετοχή που μεταβάλλεται κατά περιεχόμενο, ανάλογα με το βαθμό της. Η μεταβολή αυτή δεν συντελείται απότομα αλλά βαθμιαία, σταδιακά και ανεπαίσθητα. Μεταξύ δόλου και αμέλειας δεν υπάρχει συγκεκριμένο όριο. Μεταξύ τους υπάρχει μια αξιολογική σχέση διαβάθμισης (normative Stufenverhältnis), από την οποία προκύπτει ότι όσο πιο έντονη είναι η εσωτερική συμμετοχή στην πρόκληση του αποτελέσματος, τόσο μεγαλύτερη είναι η κοινωνική αποδοκιμασία της πράξης».

58. ΑΠ 197/1961 ΠοινΧρ 1961, 467.

59. ΕφαΘ 1341/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

60. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 227.

61. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 228.

2.4 Η απόπειρα του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ

Το έγκλημα είναι βέβαια τυπικό (για την τελείωση της νομοτυπικής του μορφής δεν απαιτείται να επέλθει κάποιο αποτέλεσμα), ωστόσο επιδέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις απόπειρα, όπως όταν τελείται με πλήρη δόλο ολοκλήρωσής του⁶², αλλά από τυχαίο λ.χ. γεγονός διακόπτεται η δημόσια μετάδοση της είδησης και δεν την ακούει τελικά το κοινό ή, με πλήρη τάντα δόλο, αρχίζει τη διασπορά ο δράστης, αλλά ανακοπεί πριν προλάβει να μεταδώσει περισσότερες φορές την είδηση⁶³. Έτσι, προκύπτει ότι το έγκλημα είναι τελειωμένο μόλις λάβει χώρα η διασπορά σε αόριστο αριθμό ανθρώπων⁶⁴. Αν ο δράστης διαδώσει την είδηση σε ένα μόνο άτομο (λ.χ. δημοσιογράφο) για να την κυκλοφορήσει αυτός περαιτέρω, δεν τελεί φυσική αυτοουργία διασποράς, αλλά ενδεχομένως είναι ηθικός αυτοουργός στην πράξη που τελεί εκείνος ο οποίος τελικά διασπείρει (εδώ: θέτει σε δημοσιότητα) την είδηση⁶⁵. Αν ο τελευταίος αυτός δεν μεταδώσει την είδηση, για τον αρχικό δράστη υπάρχει έγκλημα κατ' άρθρο 186 ΠΚ.

2.5 Συρροή του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ με άλλα εγκλήματα

Η διασπορά ψευδών ειδήσεων ή φημών του άρθρου 191 ΠΚ συρρέει⁶⁶ φαινομενικά με τη διατάραξη της ειρήνης των πολιτών του άρθρου 190 ΠΚ και εφαρμόζεται η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, λόγω σιωπηρής επικουρικότητας⁶⁷, ως περιέχουσα τη βαρύτερη ποινή.

62. Βλ. Ν. Κ. Ανδρουλάκη, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, II Απόπειρα και Συμμετοχή, Π.Ν. Σάκουλα, Δίκαιο & Οικονομία, 2004: Καθ' όσον αφορά στο τελειωμένο έγκλημα, αφετηρία και σημείο αναφοράς της εργασίας αυτής αποτελεί απ' άκρη σ' άκρη η εκάστοτε προκειμένη αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος: Από τη διαπίστωση της πλήρωσής της ξεκινάει κανείς και αναζητάει στη συνέχεια την υποκειμενική επικάλυψή της από την υπαιτιότητα, για να ολοκληρώσει τη διάγνωση του με την απουσία λόγων άρσης του αδικού και της ενοχής. Στην απόπειρα, αντίθετα, ξεκινάει μεν πάλι κανείς από μια μορφή ποινικά αξιολογής εξωτερικής συμπεριφοράς, όμως επειδή αυτή ενδέχεται να είναι καθ' εαυτήν πολυσημάντη, οφείλει κατ' ανάγκη να αναζητήσει τη βεβαιότητα του προκειμένου εγκλήματος (δηλαδή του είδους του) όχι στα αντικειμενικά δεδομένα, αλλά στην υπερκειμήνική υποκειμενική υπόσταση, ήτοι στο περιεχόμενο της απόφασης εκτέλεσης που εμπνέει τη συμπεριφορά του δράστη.

63. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 229.

64. Βλ. Ν. Κ. Ανδρουλάκη, ό.π., 2004, όπου απαριθμούνται τα συστατικά που συνθέτουν την έννοια της απόπειρας: α) Η «απόφαση εκτέλεσης κακούργηματος ή πλημμελήματος», β) Η, σε ενεργοποίηση της εν λόγω απόφασης, «επιχείρηση πράξης που περιέχει τουλάχιστον αρχή εκτέλεσης» του εγκλήματος και γ) Η μη ολοκλήρωση, μη -τελείωση του τελευταίου.

65. Ο Α. Μπουρόπουλος, ό.π., κάνει λόγο για απόπειρα φυσικής αυτοουργίας και όχι για ηθική αυτοουργία.

66. Για συσχέτιση (συρροή) των ψευδών ειδήσεων με άλλες εγκληματικές συμπεριφορές πρβλ. όλως ενδεικτικώς το άρθρο των David O. Klein & Joshua R. Wueller, Fake news: a legal perspective, Journal of Internet Law, Vol. 20, N. 10, April 2017, url: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID> (προσπελάστηκε στις 16.9.2018).

67. Η σιωπηρή επικουρικότητα, σε αντίθεση με τη ρητή που πηγάζει απευθείας από ρητή νομοθετική επιλογή, διαθέτει μια άκρως αξιολογική διάσταση, βασισμένη κυρίως στη σχέση που υφίσταται

Αληθινά συρρέει το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ, με τα εγκλήματα των άρθρων 141 (έκθεση ελληνικού κράτους σε κίνδυνο αντιποίνων), 168 παρ. 2 (προσβολή του Προέδρου της Δημοκρατίας), 363 (συκοφαντική δυσφήμιση) και 452 (άρνηση παραδοχής νομισμάτων) ΠΚ, καθώς προσβάλλονται διαφορετικά έννομα αγαθά από τις εν λόγω διατάξεις σε σχέση με το άρθρο 191 ΠΚ⁶⁸.

Ειδικότερα, για την περίπτωση των εγκλημάτων κατά της τιμής και δη αυτού της συκοφαντικής δυσφήμισης, φαίνεται να προκύπτει πρόβλημα εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 363 ΠΚ, στη συχνή πλέον περίπτωση να αποδίδεται σε κάποιο δημόσιο πρόσωπο μια δήλωση στην οποία δεν έχει προβεί. Το ζήτημα που υπάρχει έγκειται στο αν η ψευδής αναφορά περί του γεγονότος ότι έλαβε χώρα συγκεκριμένη δήλωση από συγκεκριμένο πρόσωπο θίγει την τιμή αυτού που δήθεν προέβη στη συγκεκριμένη δήλωση, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία το περιεχόμενο αυτής είναι απλώς αξιολογικά ουδέτερο ή μη σύμφωνο με τις γενικότερες πολιτικές, ιδεολογικές ή κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις του⁶⁹. Σύμφωνα με την πάγια γερμανική νομολογία, «ακόμη και σε περιπτώσεις που η εξωτερική μορφή μπορεί να δημιουργήσει αναστάτωση σε ευρύτερες πληθυσμιακές ομάδες εις βάρος του φερόμενου ως υποκειμένου της, δεν μπορεί να γίνει λόγος για προσβολή της τιμής του, εφόσον η εξωτερική μορφή είναι σύμφωνη με τις αξιολογήσεις της έννομης τάξης». Κατά την αντίθετη άποψη, κρίζει συνεκτίμησης και το ηθικό σκέλος που φέρει έκαστο πρόσωπο καθώς και η παράσταση που επιθυμεί ο ίδιος ο φορέας του εννόμου αγαθού της τιμής να δηλώνει δημοσίως, καθώς και οι συνέπειες της ψεύτικης δήλωσης για την άποψη που έχουν οι αποδέκτες της ψευδούς αυτής δήλωσης⁷⁰.

Αληθινή συρροή, λόγω ετερότητας των προσβαλλόμενων εννόμων αγαθών, υφίσταται και μεταξύ της διασποράς του

μεταξύ των επιμέρους διατάξεων. Ειδικότερα, η συσχέτιση των δύο διατάξεων που συρρέουν φαινομενικά, μέσα από μια αξιολογική στάθμιση, θα πρέπει να αναδείξει, στην περίπτωση της σιωπηρής επικουρικότητας, μία διάταξη βοηθητική και μία κύρια, ή αλλιώς πρωτεύουσα, η οποία μάλιστα θα πρέπει να είναι και αυστηρότερη. Η ουσία της βοηθητικής λειτουργίας της επικουρικής διάταξης, που σε τελική ανάλυση θα αναδείξει ως μόνη εφαρμοστέα την κύρια, έγκειται στο ότι δεν έχει να εισφέρει καμία απολύτως απαξιολογική διάσταση στην κρινόμενη σχέση συρροής, τέτοια που να επιτρέπει τη συντιμώρησή της από κοινού με την πρωτεύουσα. Η απαξία της όλης εγκληματικής συμπεριφοράς καλύπτεται πλήρως και μόνο από την επικρατούσα κύρια, με αποτέλεσμα να εξανεμίζεται πλέον οριστικά και αμετάκλητα η βοηθητική διάταξη. Συνεπώς, πρόκειται για περίπτωση μη τιμώρησης μιας πράξης, η οποία δεν παρουσιάζει πλέον καμία αυτοτέλεια, καθότι αυτή έχει ολοκληρώσει το στόχο της. Βλ. γι' αυτό ενδεικτικά *Η. Γάφου*, Ποινικών Δίκαιον, Γενικών Μέρους, τεύχος 2ον, εκδ. Βα, 1975, σελ. 439, *Γ.Α. Μαγκάκη*, Ποινικό Δίκαιο, Διάγραμμα Γενικού Μέρους, γ' έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήσης, 1984, σελ. 441, *Σ. Παύλου*, Οι αρχές της φαινομενικής συρροής, I Επικουρικότητα και συρροή, ΠΝ Σάκκουλας, 2003, σελ. 36, *Κ. Σταμάτη*, Γενικά αρχαία της φαινομένης συρροής εγκλημάτων και ιδίως της κατ' ιδέαν, Διατριβή υπό υφηγεσία, 1972, σελ. 130, *Κ. Σπινέλλη*, Συστηματική ερμηνεία του Ποινικού Κώδικα, ΠΝ Σάκκουλας, σελ. 1195, *Α. Χαραλαμπίκη*, Σύνοψη ποινικού δικαίου, Γενικό Μέρος, II, Η ποινή, ΠΝ Σάκκουλας, 2012, σελ. 304.

68. Έτσι και *Γ. Κρίππας*, ό.π., σελ. 508. Πρόκειται για διαφορετικά έννομα αγαθά που προσβάλλονται.

69. *Ι. Μοροζίνης*, ό.π., σελ. 100.

70. *Ι. Μοροζίνης*, ό.π., σελ. 101.

άρθρου 191 ΠΚ και του αδικήματος που περιέχεται στο άρθρο 182 του Ν 1815/1988 «Κύρωση του Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου»⁷¹.

Περαιτέρω, αληθινά συρρέει και το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ και με το έγκλημα που ορίζεται στο άρθρο 7 του Ν 3340/2005⁷², για τη χειραγώγηση της αγοράς. Όπως ήδη αναλύθηκε το έννομο αγαθό που προστατεύεται με το άρθρο 191 ΠΚ είναι η δημόσια τάξη, ενώ οι διατάξεις του άρθρου 7 του Ν 3340/2005, που εφαρμόζουν την 2003/6/ΕΚ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, αποσκοπούν στην προστασία της εμπιστοσύνης των επενδυτών, στην αλήθεια των πληροφοριών που αφορούν την οργανωμένη αγορά και της αρχής της ισότητας και της ίσης μεταχείρισης των επενδυτών κατά την πρόσβαση στην πληροφορία⁷³. Αντιστοίχως, αληθινή συρροή υπάρχει και στην περίπτωση του Ν 4443/2016 και των άρθρων 28 έως 33 αυτού, για την κατάχρηση προνομιακών πληροφοριών, όπου και πάλι η συγκεκριμένη συμπεριφορά έχει ποινική απαξία, καθώς διασαλεύεται η εύρυθμη λειτουργία της Κεφαλαιαγοράς και η ισότητα των ευκαιριών των επενδυτών⁷⁴.

Φαινομενική συρροή υπάρχει με το ακριβώς προηγούμενο άρθρο για τη διατάραξη της ειρήνης των πολιτών (άρθρο 190 ΠΚ⁷⁵). Εφαρμόζεται το άρθρο 191 ΠΚ που περιέχει ήδη βαρύτερη ποινή⁷⁶, μετά την τροποποίησή του με το ΝΔ

71. Ειδικότερα το άρθρο 182 του Ν 1815/1988 ορίζει ότι: «Όποιος διαβιβάζει ή διαδίδει εν γνώσει ψευδείς πληροφορίες και προκαλεί με αυτές παραπλάνηση από την οποία τίθεται σε κίνδυνο η ασφάλεια αεροσκάφους κατά την πτήση τιμωρείται με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών».

72. Άρθρο 7 Ν 3340/2005: «1. Απαγορεύεται η χειραγώγηση της αγοράς. 2. Ως "χειραγώγηση της αγοράς" νοούνται: ... (γ) η διάδοση διά των μέσων μαζικής ενημέρωσης και του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο πληροφοριών, οι οποίες δίνουν ή είναι πιθανόν να δώσουν ψευδείς ή παραπλανητικές ενδείξεις σχετικά με χρηματοπιστωτικά μέσα ή φημών ή παραπλανητικών ειδήσεων, εάν ο διαδίδων γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι οι πληροφορίες, οι φήμες ή οι ειδήσεις αυτές ήταν ψευδείς ή παραπλανητικές. Όσον αφορά τους δημοσιογράφους, όταν ενεργούν στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους ιδιότητας, η διάδοση πληροφοριών κρίνεται με βάση τους κανόνες του επαγγέλματός τους, εκτός εάν οι δημοσιογράφοι αντλούν, άμεσα ή έμμεσα, όφελή ή κέρδη από τη διάδοση των εν λόγω πληροφοριών. 3. Συμπεριφορές που συνιστούν χειραγώγηση της αγοράς κατά την έννοια των παρ. 1 έως 2 αποτελούν ενδεικτικά οι εξής: ..., (δ) η διάδοση ψευδών, ανακριβών ή παραπλανητικών πληροφοριών από μέλη του διοικητικού συμβουλίου εταιριών, μέσω των ετήσιων ή περιοδικών οικονομικών καταστάσεων, των ενημερωτικών δελτίων ή άλλων δημοσιευμάτων».

73. Βλ. και άρθρο από τη *Συντακτική Ομάδα ANALYSETO*, Κατάχρηση της Αγοράς μέσω της Χειραγώγησης (market manipulation), Ανάλυση, Εμπορικό Δίκαιο, Νομικά Άρθρα, 20 Οκτωβρίου 2016, url: <https://analusetto.gr/katachrisi-tis-agoras-mesotis-chiragogisis-market-manipulation/> (προσπελάστηκε στις 22.2.2019).

74. Βλ. τα άρθρα του Ν 4443/2016, ως ισχύουν σήμερα στο url: <https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/791> (προσπελάστηκε στις 12.3.2019).

75. Άρθρο 190 ΠΚ: «Όποιος με απειλές ότι θα διαπραχθούν κακούργηματα ή πλημμελήματα διεγείρει σε ανησυχία ή τρόμο τους πολίτες τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών».

76. Ισχύει και πάλι η αρχή της σιωπηρής επικουρικότητας και όχι η αρχή της ειδικότητας, αφού το κατ' άρθρο 191 ΠΚ έγκλημα δεν περιέχει αποτέλεσμα και συνεπώς δεν μπορεί να θεωρηθεί ειδική

2493/1953. Αντίστοιχα και στην περίπτωση του άρθρου 416 ΠΚ⁷⁷, αν συντρέχουν ταυτόχρονα τα στοιχεία του άρθρου 191 ΠΚ, υποχωρεί η παρούσα διάταξη λόγω της ρητής επικουρικότητας που περιέχει⁷⁸.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συρροή του άρθρου 191 ΠΚ, με τις διατάξεις του ΠΔ 131/2003 και δη με τα άρθρα 11-14 αυτού⁷⁹⁻⁸⁰. Ειδικότερα, το ΠΔ 131/2003 περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις «για το ηλεκτρονικό εμπόριο», αποτελεί ενσω-

«έκδοση» του κατ' άρθρο 190 ΠΚ εγκλήματος (Ι. Μανωλεδάκης, ό.π., σελ. 230).

77. Άρθρο 416 ΠΚ: «Όποιος με πρόθεση προκαλεί ανησυχία σε άλλη ή κινητοποιεί την αρχή ή την ένοπλη δύναμη ζητώντας ψευδώς βοήθεια ή χρησιμοποιώντας απόπως σήματα κινδύνου ή με ψευδείς ή δεισιδαιμονικές ανακοινώσεις ή φήμες τιμωρείται με κράτηση ή με πρόστιμο, αν η πράξη δεν τιμωρείται βαρύτερα με άλλη διάταξη».

78. Βλ. Μ. Μαργαρίτη, Πρόεδρος Εφετών, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία - Εφαρμογή, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2003, σελ. 1236.

79. Βρείτε το ΠΔ 131/2003 στο url: <http://dide.flo.sch.gr/Plinet/Nomothesia-Internet/PD.131-2003.pdf> (προσπελάστηκε στις 12.3.2019).

80. ΠΔ 131/2003. Άρθρο 11. - Απλή μετάδοση. 1. Σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας συνιστάμενης στη μετάδοση πληροφοριών που παρέχει ο αποδέκτης της υπηρεσίας σε ένα δίκτυο επικοινωνιών ή στην παροχή πρόσβασης στο δίκτυο επικοινωνιών, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής υπηρεσιών όσον αφορά τις μεταδιδόμενες πληροφορίες, υπό τους όρους ότι ο φορέας παροχής υπηρεσιών: α) δεν αποτελεί την αφετηρία της μετάδοσης των πληροφοριών, β) δεν επιλέγει τον αποδέκτη της μετάδοσης και γ) δεν επιλέγει και δεν τροποποιεί τις μεταδιδόμενες πληροφορίες. 2. Οι δραστηριότητες μετάδοσης και παροχής πρόσβασης που αναφέρονται στην παρ. 1 περιλαμβάνουν την αυτόματη, ενδιάμεση και προσωρινή αποθήκευση των μεταδιδόμενων πληροφοριών, στο βαθμό που η αποθήκευση εξυπηρετεί αποκλειστικά την πραγματοποίηση της μετάδοσης στο δίκτυο επικοινωνιών και η διάρκειά της δεν υπερβαίνει το χρόνο που είναι ευλόγως απαραίτητος για τη μετάδοση. 3. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τη δυνατότητα να επιβληθεί δικαστικά ή διοικητικά στον φορέα παροχής υπηρεσιών η παύση ή η πρόληψη της παράβασης.

Άρθρο 12. - Αποθήκευση σε κρυφή μνήμη. 1. Σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, η οποία συνίσταται στη μετάδοση πληροφοριών που παρέχει ένας αποδέκτης υπηρεσίας σε ένα δίκτυο επικοινωνιών, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής της υπηρεσίας, όσον αφορά την αυτόματη, ενδιάμεση και προσωρινή αποθήκευση των πληροφοριών, η οποία γίνεται με αποκλειστικό σκοπό να καταστεί αποτελεσματικότερη η μεταγενέστερη μετάδοση των πληροφοριών προς άλλους αποδέκτες της υπηρεσίας, κατ' αίτησή τους, υπό τους όρους ότι ο φορέας παροχής υπηρεσιών: (α) δεν τροποποιεί τις πληροφορίες, (β) τηρεί τους όρους πρόσβασης στις πληροφορίες, (γ) τηρεί τους κανόνες που αφορούν την ενημέρωση των πληροφοριών, οι οποίοι καθορίζονται κατά ευρέως αναγνωρισμένο τρόπο και χρησιμοποιούνται από τον κλάδο, (δ) δεν παρεμποδίζει τη νόμιμη χρήση της τεχνολογίας, η οποία αναγνωρίζεται και χρησιμοποιείται ευρέως από τον κλάδο, προκειμένου να αποκτήσει δεδομένα σχετικά με τη χρησιμοποίηση των πληροφοριών, και (ε) ενεργεί άμεσα προκειμένου να αποσύρει τις πληροφορίες που αποθήκευσε ή να καταστήσει την πρόσβαση σε αυτές αδύνατη, μόλις αντιληφθεί ότι οι πληροφορίες έχουν αποσυρθεί από το σημείο του δικτύου στο οποίο βρίσκονταν αρχικά ή η πρόσβαση στις πληροφορίες κατέστη αδύνατη ή μια δικαστική ή διοικητική αρχή διέταξε την απόσυρση των πληροφοριών ή απαγόρευσε την πρόσβαση σε αυτές. 2. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τη δυνα-

μάτωση της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ και στα άρθρα 11-14 αυτού προβλέπεται η ποινική ευθύνη των ενδιάμεσων παρόχων (internet providers). Η παράλειψη του παρόχου να αποσύρει τα ψηφιακά δεδομένα με το παράνομο περιεχόμενο ή να αποκλείσει την πρόσβαση σε αυτά, υποστηρίζεται ότι συνιστά αφενός, μεν, *αυτουργία διά παραλείψεως* (δηλ. ίδια πράξη του παρόχου), αφετέρου, δε, εν στενή έννοια *συμμετοχική δράση* και συγκεκριμένα *απλή συνέργεια διά παραλείψεως* στο εκάστοτε εξεταζόμενο έγκλημα που τελείται με πράξη του χρήστη⁸¹, οι οποίες συρρέουν *φαινομενικά*⁸². Αντίθετη γνώμη διατυπώνει ο Μοροζίνης⁸³, ο οποίος επισημαίνει ότι «*η ως άνω άποψη προβαίνει σε γενίκευση που ισοπεδώνει τις επιμέρους διαφορές των ποινικών υποστάσεων και των πραγματικών περιπτώσεων και ότι οι ειδικές προϋποθέσεις για τον αποκλεισμό ή μη της ποινικής ευθύνης των ενδιάμεσων παρόχων, δεν ασκούν επιρροή στις λοιπές γενικές προϋποθέσεις του ποινικού κολασμού*»⁸⁴.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι για να υφίσταται η διακεκριμένη μορφή διασποράς ψευδών ειδήσεων (παρ. 1 εδ. Β'), για την οποία απειλείται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι

τότητα να επιβληθεί δικαστικά ή διοικητικά στο φορέα παροχής υπηρεσιών η παύση ή η πρόληψη της παράβασης.

Άρθρο 13. - Φιλοξενία. 1. Σε περίπτωση παροχής μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας συνιστάμενης στην αποθήκευση πληροφοριών παρεχομένων από ένα αποδέκτη υπηρεσίας, δεν υφίσταται ευθύνη του φορέα παροχής της υπηρεσίας για τις πληροφορίες που αποθηκεύονται μετά από αίτηση αποδέκτη της υπηρεσίας, υπό τους όρους ότι: (α) ο φορέας παροχής της υπηρεσίας δεν γνωρίζει πραγματικά ότι πρόκειται για παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία και ότι, σε ό,τι αφορά αξιώσεις αποζημιώσεως, δεν γνωρίζει τα γεγονότα ή τις περιστάσεις από τις οποίες προκύπτει η παράνομη δραστηριότητα ή πληροφορία, ή (β) ο φορέας παροχής της υπηρεσίας, μόλις αντιληφθεί τα προαναφερθέντα, αποσύρει ταχέως τις πληροφορίες ή καθιστά την πρόσβαση σε αυτές αδύνατη. 2. Η παρ. 1 δεν εφαρμόζεται όταν ο αποδέκτης της υπηρεσίας ενεργεί υπό την εξουσία ή υπό τον έλεγχο του φορέα παροχής της υπηρεσίας. 3. Το παρόν άρθρο δεν θίγει τη δυνατότητα να επιβληθεί δικαστικά ή διοικητικά στο φορέα παροχής υπηρεσιών η παύση ή η πρόληψη της παράβασης.

Άρθρο 14. - Απουσία γενικής υποχρέωσης ελέγχου. 1. Οι φορείς παροχής υπηρεσιών δεν έχουν, για την παροχή υπηρεσιών που αναφέρονται στα άρθρα 11, 12, και 13 του παρόντος γενική υποχρέωση ελέγχου των πληροφοριών που μεταδίδουν ή αποθηκεύουν ούτε γενική υποχρέωση δραστήριας αναζήτησης γεγονότων ή περιστάσεων που δείχνουν ότι πρόκειται για παράνομες δραστηριότητες. 2. Χωρίς να παραβιάζονται οι διατάξεις περί προστασίας του απορρήτου και των προσωπικών δεδομένων, οι φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας είναι υποχρεωμένοι να ενημερώνουν πάραυτα τις αρμόδιες κρατικές αρχές για τυχόν υπόνοιες περί χορηγουμένων παράνομων πληροφοριών ή δραστηριοτήτων που επιχειρούν αποδέκτες των υπηρεσιών τους, και να ανακοινώνουν στις αρμόδιες αρχές κατ' αίτησή τους πληροφορίες που διευκολύνουν την εντόπιση αποδεκτών των υπηρεσιών τους με τους οποίους έχουν συμφωνίες αποθήκευσης.

81. Η λεγόμενη «αρνητική» συνδρομή (βλ. Χ. Μυλωνόπουλο, Ποινικό Δίκαιο - Γενικό Μέρος II, Αθήνα, ΠΝ. Σάκκουλας, 2008, σελ. 259-263, ΑΠ 609/2012 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 709/2011 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

82. Κ. Κακαβούλης, Η συμμετοχική ευθύνη των ενδιάμεσων παρόχων Internet στα διαδικτυακά εγκλήματα, ΠοινΧρ 2015, 333.

83. Ι. Μοροζίνης, ό.π., σελ. 106.

84. Βλ. και την αναλυτική προσέγγιση του Μοροζίνη σχετικά με την ποινική ευθύνη των φορέων μέσων κοινωνικής δικτύωσης στο πόνημά του ό.π., σελ. 107-111.

μηνών, απαιτείται η ύπαρξη *ομοειδούς πραγματικής συρροής*. Προϋποτίθεται δηλαδή η τέλεση τουλάχιστον δύο φορές διά του Τύπου, του εγκλήματος κατ' άρθρο 191 ΠΚ (και όχι π.χ. μία φορά διά του Τύπου και μία φορά μέσω ομιλίας από το ραδιόφωνο ή κατ' άλλον τρόπο), που εκδικάζονται όλες από το ίδιο δικαστήριο⁸⁵. Αν για κάποια από τις πράξεις έχει εκδοθεί απόφαση, θα ληφθεί η περίπτωση υπόψη κατά τους όρους της υποτροπής, ωστόσο το δικαστήριο δεν θα εφαρμόσει το άρθρο 91 παρ. 1 ΠΚ, ούτε το άρθρο 98 ΠΚ, αλλά την προβλεπόμενη στο άρθρο 191 παρ. 1 εδ. Β' ΠΚ ποινή, μέσα στα όρια της οποίας και πρέπει να κινηθεί⁸⁶. Αξίζει, δε να σημειωθεί, ότι η διακεκριμένη παραλλαγή (εδ. Β' παρ. 1) δεν εφαρμόζεται για τη διασπορά μέσω διαδικτύου, καθώς κατά πάγια ερμηνευτική παραδοχή, όπου στην ποινική νομοθεσία αναφέρεται ο τύπος ως μέσο τέλεσης εγκλημάτων εξωτερικής νοείται μόνο ο έντυπος και όχι ο ηλεκτρονικός⁸⁷.

2.6 Παράσταση πολιτικής αγωγής

Αναφορικά με το εάν χωρεί παράσταση πολιτικής αγωγής στο συγκεκριμένο έγκλημα υποστηρίζονται και η θετική και η αρνητική άποψη. Σύμφωνα με τη θετική άποψη για παράσταση πολιτικής αγωγής, επιτρέπεται στους ιδιώτες εκείνους που η διασπορά προκάλεσε ανησυχία ή φόβο - μόνο στην πρώτη, δηλαδή, περίπτωση και ενδεχομένως στη δεύτερη, όχι όμως στις λοιπές περιπτώσεις έκφρασης του συγκεκριμένου εγκλήματος, όπου προέχει ο «πολιτειακός» χαρακτήρας του εγκλήματος και, αντίστοιχα, η «πολιτειακή όψη» της «δημόσιας τάξης»⁸⁸. Αντίθετα, υποστηρίζεται και η αρνητική άποψη, η οποία φέρεται και ως η ορθότερη και αυτή την οποία έως τώρα ακολουθεί η νομολογία, σύμφωνα με την οποία το έννομο αγαθό που προστατεύεται είναι σε κάθε περίπτωση υπερατομικό (η δημόσια τάξη) και, συνεπώς, στα υπερατομικά αγαθά δεν πρέπει να χωρεί παράσταση πολιτικής αγωγής⁸⁹.

Κατά την απολύτως κρατούσα στη θεωρία⁹⁰ και τη νομολογία⁹¹ άποψη, το κριτήριο για τη δυνατότητα παράστασης πολιτικής αγωγής είναι αν το δικαίωμα ή το συμφέρον που

προσβλήθηκε ανήκει στη σφαίρα προστασίας του κανόνα δικαίου που παραβιάστηκε, όπου, δηλαδή, εκτός από το κρατικό ή κοινωνικό έννομο αγαθό προσβάλλεται και ορισμένο ατομικό δικαίωμα ή συμφέρον. Αν η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι καταφατική, τότε και η δυνατότητα παράστασης πολιτικής αγωγής είναι ανοιχτή, επειδή στην περίπτωση αυτή ο φορέας του ατομικού εννόμου αγαθού που συμπροστατεύεται από την αντίστοιχη ποινική διάταξη και ανήκει στη σφαίρα προστασίας του κανόνα δικαίου, υφίσταται άμεση ζημία και όχι έμμεση. Η ιδιομορφία συνίσταται στο ότι δεν διερευνάται το αντικείμενο και η σφαίρα προστασίας του κανόνα δικαίου που παραβιάστηκε ως ποινικού νόμου αλλά ως κανόνα του αστικού δικαίου, του οποίου η προσβολή γεννά αξιώσεις αποζημιώσεως⁹².

2.7 Μεταβολή κατηγορίας

Μεταβολή της κατηγορίας από διασπορά ψευδών ειδήσεων του άρθρου 191 ΠΚ, σε διατάραξη της ειρήνης των πολιτών του άρθρου 190 ΠΚ, όπως και στο αδίκημα του άρθρου 141 ΠΚ (για την έκθεση του ελληνικού κράτους ή των κατοίκων του σε κίνδυνο αντιποίνων) είναι δυνατή, όπως και το αντίστροφο.

3. Νομολογική εφαρμογή του άρθρου 191 ΠΚ

3.1 Μια πρόσφατη απόφαση στην Ελλάδα από το Μονομελές Πλημμελειοδικείο Βέροιας⁹³ καταδεικνύει τον τρόπο λειτουργίας της συγκεκριμένης διάταξης και το πώς μπορεί να εφαρμοστεί στα κοινωνικά δίκτυα και στο διαδίκτυο. Το άρθρο 191 ΠΚ αναφέρεται σε δημοσίευση «με οποιονδήποτε τρόπο», επομένως η εφαρμογή της διάταξης καταλαμβάνει και το διαδίκτυο και τα κοινωνικά δίκτυα.

Η υπόθεση αφορά τη δημοσίευση σε κοινωνικό δίκτυο άρθρου σχετικά με εμβόλιο το οποίο δήθεν προκαλεί καρκίνο, σύμφωνα με τον ισχυρισμό του συντάκτη του. Ο κλονισμός της αποδοχής από την κοινωνία και ο φόβος ότι τάχα τα εμβόλια ευθύνονται για ανίατες ασθένειες δεν αφορά μόνο αφελείς πολίτες αλλά κρίθηκε ότι τέτοιοι ψευδείς ισχυρισμοί θέτουν σε κίνδυνο την ίδια τη δημόσια υγεία. Παρόλο που οι έννοιες της ανησυχίας του κοινού και του κλονισμού της δημόσιας τάξης ακούγονται γενικές, όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω, είναι δεδομένο ότι γενικά το καθεστώς καλύπτει τις περιπτώσεις ειδήσεων όπως αυτήν⁹⁴.

ρήνης, όπως είναι ο ιδιοκτήτης ακινήτου στο οποίο εισέβαλλε το πλήθος».

85. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 232, *Γ. Κρίππα*, ό.π., σελ. 510 και *Αθ. Κονταξή*, ό.π., σελ. 962.

86. Βλ. και ΑΠ 223/1959 ΠοινΧρ 1959, 523.

87. Βλ. *Ι. Μοροζίνη*, ό.π., σελ. 98 και ΑΠ 192/2017 ΠοινΔικ 2017, 182.

88. Έτσι *Α. Ψαρούδα-Μπενάκη*, Η πολιτική αγωγή στην ποινική δίκη, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 2015, σελ. 104 η οποία δέχεται ότι «... χωρεί παράσταση πολιτικής αγωγής, όταν προκαλείται η τέλεση κακουργήματος ή πλημμελήματος κατά ορισμένων προσώπων σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 184 (διέγερση), 187 (σύσταση και συμμορία), 189 (διατάραξη της κοινής ειρήνης), 190, 191 ΠΚ».

89. Έτσι και ΕφΑθ 20/1996 ΠοινΧρ 1966, 169, κατά την οποία κρίθηκε, μεταξύ άλλων, ότι κακώς παρέστη ως πολιτική αγωγή για λογαριασμό του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών ο Πρόεδρος του Συλλόγου, καθώς το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων δεν προσβάλλει ιδιωτικό έννομο αγαθό αλλά τη δημόσια τάξη.

90. Βλ. *Α. Ψαρούδα Μπενάκη*, ό.π., σελ. 83.

91. Βλ. ΑΠ Ολ 518/1975 ΠοινΧρ ΚΕ', 845 (Εισαγγελέας Κ. Σταμάτης), αλλά και Ολ 1769/1986, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και ΠλημΠατρ 5306/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, η οποία δέχθηκε παράσταση πολιτικής αγωγής του Πανεπιστημίου Πατρών, για το έγκλημα της διατάραξης κοινής ειρήνης, με το ίδιο κριτήριο, ότι δηλαδή στη σφαίρα προστασίας του άρθρου 189 ΠΚ «προσβάλλεται και ατομικό έννομο αγαθό, όποιου υπέστη τις συνέπειες της διατάραξης της κοινής ει-

92. Βλ. *Α. Ψαρούδα Μπενάκη*, ό.π., σελ. 83.

93. ΜΠλημΒερ 582/2016 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

94. Σε αυτήν την υπόθεση, στην απόφαση σημειώνεται χαρακτηριστικά ότι «ο κατηγορούμενος, ενεργώντας με πρόθεση, έχει διασπείρει ψευδείς ειδήσεις ικανές να επιφέρουν ανησυχία στους πολίτες και συγκεκριμένα στην Ελευσίνα, όπου κατοικεί και εργάζεται ως αρθρογράφος στο διαδίκτυο, και στο Πλατύ Ημαθίας, όπου μεταξύ άλλων τόπων έγινε ανάγνωση του κατωτέρω άρθρου και στις 11.9.2014 ως αρθρογράφος ιστοχώρου του διαδικτύου, με την επωνυμία «...» (url: www...info), ανάρτησε άρθρο με τον τίτλο «ΣΟΚ: Δείτε πως οι εταιρίες εξαπλώνουν τον καρκίνο, μέσω εμβολίων», στο οποίο ισχυριζόταν πως οι φαρμακευτικές εταιρίες εξαπλώνουν μέσω των εμβολίων τους, ιούς καρκίνου, ενώ μια εταιρία με το όνομα «...», «εξαπλώνει ιούς AIDS, λευχαιμίας, και

3.2 Με την ΑΠ 1514/2004⁹⁵ απερίριφθη αναίρεση κατά αποφάσεως με την οποία καταδικάστηκαν ο διευθυντής και εκδότης και έτερος δημοσιογράφος γνωστής εφημερίδας πανελληνίας κυκλοφορίας διότι δημοσίευσαν σε φύλλα της εν λόγω εφημερίδας και το έτος 2000 είδηση υπό τους πηχυαίους τίτλους «Κύκλωμα παιδεραστών - Βίλλα οργίων στην Ξάνθη - ένοχο μυστικό» στην πρώτη δημοσίευση και «14χρονα κορίτσια στα όργια της Ξάνθης» στο δεύτερο δημοσίευμα. Στις εσωτερικές, δε, σελίδες του εν λόγω δημοσίευσματος ανέγραφαν «Μία βίλλα στη Χρύσα στα προάστια της Ξάνθης ήταν άντρο οργίων. Συμμετείχαν ευυπόληπτοι πολίτες με μεγάλη οικονομική επιφάνεια και δύναμη που παρέσυραν 14χρονα κοριτσάκια» και «η Αστυνομία μπουδασμένη αρχίζει τις έρευνες».

Τόσο το πρωτοβάθμιο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο καθώς και ο Άρειος Πάγος έκριναν ότι αποδείχθηκε από τις καταθέσεις των μαρτύρων επ' ακροατηρίω ότι τα ως άνω δημοσιεύματα ήταν παντελώς ψευδή καθ' όλο το περιεχόμενό τους, καθόσον τα αναφερόμενα στα δημοσιεύματα περιστατικά ουδέποτε έλαβαν χώρα. Κρίθηκε, δε, ότι μπορούσαν και οι εις τα δύο προαναφερόμενα δημοσιεύματα περιεχόμενες ψευδείς ειδήσεις και φήμες, οι οποίες διαφημιζόνταν από τηλεοράσεως ως δημοσιογραφική επιτυχία, να προκαλέσουν εύλογη ανησυχία στους πολίτες, ότι οι Αστυνομικές Αρχές της Ξάνθης γνωρίζουν και συγκαλύπτουν εγκλήματα κατά ανηλίκων παιδιών, ακόμη δε περισσότερο να προκαλέσουν ανησυχία στους γονείς ανηλίκων της Ξάνθης για τυχόν εμπλοκή και των δικών τους παιδιών στο κύκλωμα παιδεραστίας. Όλοι οι κατηγορούμενοι τελούσαν εν γνώσει της αναλήθειας όλων των πιο πάνω εκτεθέντων πριν από τη δημοσίευσή τους, με δεδομένο και το ότι είχε προηγηθεί επίσημη ανακοίνωση των Αστυνομικών Αρχών Ξάνθης, με την οποία διεψεύδετο ότι υπήρχε κύκλωμα παιδεραστίας στην Ξάνθη.

Έτσι, κρίθηκε ότι οι κατηγορούμενοι, στην προκειμένη υπόθεση, τέλεσαν από κοινού με πρόθεση και κατ' εξακολούθηση το έγκλημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων διά του Τύπου.

άλλες φρικιαστικές πληγές σε όλο τον κόσμο», διηγούμενος μάλιστα την ιστορία ενός μικρού κοριτσιού με το όνομα «Μ», 4 ετών, η οποία, αφού οι γονείς της την εμβολίασαν, μετά από λίγους μήνες νόσησε από καρκίνο και τελικά απεβίωσε, χωρίς όμως ποτέ να αναφέρονται στοιχεία ταυτότητας του παιδιού, ή στοιχεία ιατρών που την περιέθαλψαν, και χωρίς κατ' ουσία να παραθέτει ο κατηγορούμενος οποιοδήποτε στοιχείο, που ν' αποδεικνύει την αλήθεια των γραφομένων του, τα οποία όμως, διαβαζόμενα από πλήθος πολιτών - γονέων, που έχουν ελεύθερη πρόσβαση στην άνω ιστοσελίδα, μπορούσαν να προκαλέσουν ανησυχίες και φόβο σε αυτούς και δη να αποτρέψουν τους γονείς να εμβολιάσουν τα παιδιά τους. Περαιτέρω, ο κατηγορούμενος, ως δημοσιογράφος όπως δηλώνει στο σχετικό βιογραφικό του, όφειλε να εκθέσει αμερόληπτα στο εν λόγω άρθρο του αν τα καταγγελλόμενα για τις φαρμακευτικές εταιρίες και για την εταιρία "...» έχουν διερευνηθεί από τις αρμόδιες αρχές και αν υπάρχουν σχετικές ιατρικές έρευνες που έχουν καταλήξει σε έγκυρα στατιστικά δεδομένα και αν το συγκεκριμένο περιστατικό που αφηγείται για την πρόκληση καρκίνου στον εγκέφαλο σε παιδί 4 ετών λόγω του εμβολιασμού έγινε οποιαδήποτε καταγγελία από τους γονείς του ή τους θεράποντες γιατρούς του και αν μπορεί να κατονομάσει τις πηγές του ενώπιον των αρχών, που πρέπει να επιληφθούν για το ζήτημα, το οποίο είναι ιδιαίτερα σοβαρό για τη δημόσια υγεία εν όψει του γεγονότος ότι το Ελληνικό Κράτος προτείνει τον εμβολιασμό των παιδιών μέσω του εθνικού προγράμματος εμβολιασμού».

95. ΑΠ 1514/2004 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

3.3 Όπως ήδη αναπτύχθηκε, στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 191 ΠΚ το συγκεκριμένο αδίκημα τιμωρείται και ως εξ αμελείας τελεσθέν. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι κυρίως δημοσιογράφοι είναι αυτοί οι οποίοι προβαίνουν σε δημοσιοποίηση ειδήσεων ως εκ του επαγγέλματός τους, πρέπει να τονιστεί ότι είναι υποχρεωμένοι να πληροφορούνται για το αληθές περιεχόμενο των δημοσιευμάτων τους που απευθύνονται στο αναγνωστικό κοινό, ειδήλλως ευθύνονται κατά τις περιστάσεις για εξ αμελείας τέλεση του εγκλήματος της διασποράς ψευδών ειδήσεων⁹⁶. Ειδικότερα, οι «κώδικες δημοσιογραφικής ηθικής»⁹⁷ περιλαμβάνουν ένα σύνολο αρχών και κανόνων για τον προσανατολισμό της πρακτικής του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, που υιοθετούνται και εφαρμόζονται από τις επαγγελματικές οργανώσεις των δημοσιογράφων, ενδεχομένως σε συνεργασία και με άλλα υποκείμενα, στο πλαίσιο της αυτορρύθμισης των μέσων πληροφόρησης, ένα φαινόμενο ευρύτερο, το οποίο εκδηλώνεται και με άλλες μορφές⁹⁸. Οι κώδικες δημοσιογραφικής ηθικής αναφέρονται βασικά στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης και στα «καθήκοντα και τις ευθύνες» που τη συνοδεύουν⁹⁹. Στην Ελλάδα ο κώδικας δημοσιογραφικής δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ, καθιερώνει στο άρθρο 1 μια σειρά από δημοσιογραφικά καθήκοντα, η κοινή ratio των οποίων είναι η διασφάλιση και προαγωγή, εντός δυνατών ορίων, μιας αντικειμενικής δημοσιογραφικής πρακτικής που θα επιβεβαιώνει τον «κοινωνικό ρόλο» του δημοσιογράφου, συμβάλλοντας στην ικανοποίηση του δικαιώματος των πολιτών σε μια σωστή πληροφόρηση, ανεξάρτητα και πέρα από τις όποιες νομικές υποχρεώσεις επιβάλλει το Σύνταγμα και η νομοθεσία για την προστασία του δικαιώματος αυτού¹⁰⁰.

Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί ότι στον Ν 2863/2000¹⁰¹, για το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) και δη στο

96. Γ. Κρίππας, ό.π., σελ. 510.

97. Για μια συγκριτική θεώρηση των κωδικών δημοσιογραφικής ηθικής στον Ευρωπαϊκό χώρο (ήδη με τον κώδικα της ΕΣΗΕΑ ανέρχονται σε 32) βλ. *Tiina Laitila, Codes of Ethics in Europe*, σε *Kaarle Nordensteng (επιμ.)*, Reports on Media ethics in Europe, Tampere - University of Tampere, 1995, σελ. 23 επ., *Pauli Juusela, Journalistic codes of ethics in the CSCE countries*, Tampere - University of Tampere, 1991.

98. Π.χ. με την ίδρυση Συμβουλίων Τύπου αλλά και με άλλες μη κρατικές υποδομές που καλλιεργούν τον επαγγελματισμό του δημοσιογραφικού σώματος. Βλ. *C.J. Bertand, La Déontologie Des Médias*, Paris, 1997, σελ. 83 επ. Ειδικότερα για τα Συμβούλια Τύπου βλ. *Paivi Sonninen - Tiina Laitila, Press Councils in Europe*, σε Reports, ό.π., σελ. 3 επ.

99. Η διατύπωση «καθήκοντα και ευθύνες» χρησιμοποιείται στο άρθρο 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Για τους περιορισμούς της ελευθερίας της έκφρασης σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ, με αναφορά και στην πιο πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ βλ. *F.G. Jacobs - R.C.A. White, The European convention on human rights*, Oxford, New York, 1996, σελ. 224 επ. Βλ. επίσης *K. Ιωάννου*, Οι περιορισμοί στη διαφήμιση υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε *B. Σκουρή/Κ. Ιωάννου*, Η ελευθερία της διαφήμισης, εκδ. Ιανός, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 80 επ.

100. Χ. Ανθόπουλος, Όψεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ, εκδ. Αρμ 1999, 1039, 1040 και 1041.

101. Για τον Ν 2863/2000, για το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης βλ. url: <https://www.e-nomothesia.gr/enemerose-tupos-radiophononoteleorase/n-2863-2000.html> (προσπελάστηκε στις 25.2.2019).

άρθρο 3 παρ. 2 αυτού, ορίζεται ότι η καταδίκη με τελεσίδικη απόφαση για το έγκλημα της διασποράς διά του Τύπου ψευδών ειδήσεων, ήτοι για το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ, αποτελεί κώλυμα διορισμού στη θέση μέλους του ΕΣΡ.

Στο πλαίσιο αυτό, ορθή κρίθηκε η καταδίκη δημοσιογράφου για τέλεση του αδικήματος του άρθρου 191 παρ. 2 ΠΚ, καθώς διέσπειρε ψευδείς ειδήσεις, ικανές να επιφέρουν ανησυχία και φόβο στους πολίτες ως προς την ορθή και δίκαιη απονομή της δικαιοσύνης, την αξιοπιστία, το κύρος και την εμπιστοσύνη των πολιτών προς αυτήν, ως και τους όρους λειτουργίας της, όταν διέλαβε σε δημοσίευσμά της ότι υπήρξε και μεθοδευμένη ενέργεια, από την πλευρά της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, για να μην αποδοθούν ευθύνες στους υπαίτιους συγκεκριμένων κακουργηματικών πράξεων. Η εν λόγω κατηγορούμενη δεν επέδειξε την απαιτούμενη επιμέλεια και προσοχή συνετής δημοσιογράφου, την οποία όφειλε και μπορούσε να καταβάλλει κατά τις περιστάσεις και δεν διασταύρωσε τις πληροφορίες της, με τις πηγές της Εισαγγελίας και των Εισαγγελικών Αρχών, οπότε θα διαπίστωνε ότι τα λεγόμενά της δεν ήταν ακριβή αλλά ψευδή (ΑΠ 1436/2003¹⁰²).

102. Με την υπ' αριθ. 1436/2003 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ) απόφαση του Αρείου Πάγου εκρίθη ότι: «με δημοσίευσμά της στη ημερήσια εφημερίδα Χ, που κυκλοφορεί στην Ελληνική Επικράτεια, στη σελ. 10 και με τον τίτλο: «Στο ψυγείο η δίωξη για προμήθειες του ΟΤΕ» διέλαβε, μεταξύ άλλων και τα εξής: «... Στο ψυγείο της Εισαγγελίας παραμένει η υπόθεση της δίωξης σε βαθμό κακουργήματος κατά του Σ.Κ., για τις προμήθειες του ΟΤΕ αποτελεί τουλάχιστον πρόκληση η πρωτοφανής παράτυπη τακτική, που ακολούθησε μέχρι τώρα η Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών, καθώς, αν και έχουν παρέλθει 3 ολόκληροι μήνες από την απόδοση βαρύτατων κατηγοριών στους υπευθύνους, από τον διενεργήσαντα τη σχετική προκαταρκτική εξέταση Εισαγγελέα κ. Π. ..., δεν έχει κρωθεί ακόμη η δικογραφία σε ειδικό ανακριτή. Το «κλειδώμα» της δικογραφίας σε κάποιο συρτάρι της Εισαγγελίας, δημιουργεί εύλογα ερωτήματα αναφορικά με το ποιους σκοπούς μπορεί να εξυπηρετεί μια τέτοια εξόφθαλμη παρέκκλιση από τον νόμο και τους θεματοφύλακές του. Ενώ σε κάθε άλλη περίπτωση, η νόμιμη διαδικασία που ακολουθείται είναι αυτή της χρέωσης εντός 24ώρου ή 48ώρου σε ειδικό ή τακτικό ανακριτή, εδώ συνέβη το απαράδεκτο γεγονός της μη ανάθεσης της δικογραφίας από την 1η Δεκεμβρίου 1999, που ασκήθηκε η δίωξη, ως να καταχωρήθηκε αυτή στα «αζήτητα της Εισαγγελίας». Όμως η κατηγορούμενη δεν επέδειξε την επιμέλεια και προσοχή συνετής δημοσιογράφου, την οποία όφειλε και μπορούσε να καταβάλει. Δεν διασταύρωσε τις ανωτέρω πληροφορίες της, με τις πηγές της Εισαγγελίας και των Εισαγγελικών Αρχών, οπότε θα διαπίστωνε ότι τ' ανωτέρω δεν ήταν ακριβή αλλά ψευδή, καθόσον και σε προηγούμενο δημοσίευμα της ίδιας εφημερίδας, με ημερομηνία 2.12.1999, με τίτλο «Δίωξη κατά Κ. για τις προμήθειες του ΟΤΕ» εγένετο διεξοδικώς αναφορά, σχετικά με την ασκηθείσα ποινική δίωξη από τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών Αθηνών ..., μετά τη, διενεργηθείσα από αυτόν, προκαταρκτική εξέταση για «απάτη σε βαθμό κακουργήματος σε συνδυασμό με τις διατάξεις του Ν 1608/1950 «περί καταχραστών δημοσίου», σε βάρος του πρώην δ/ντα συμβούλου του ΟΤΕ ... και σε βάρος του πρώην υπαλλήλου του ΟΤΕ ..., ηθική αυτουργία στην απάτη κατά του Σ.Κ. κ.λπ., και για την ανάθεση αυτής δικογραφίας σε ειδικό ανακριτή γεγονός, τα οποία έπρεπε πρώτα-πρώτα να ελέγξει η κατηγορούμενη προτού προβεί στο δημοσίευμα και στον οποίο έλεγχο οπωσδήποτε δεν προέβη. Έτσι, στο δημοσίευμα διέλαβε η κατηγορούμενη τα πιο πάνω ψευδή γεγονότα, ότι δηλαδή υπήρξε η ανωτέρω εσκεμμένη και μεθοδευμένη ενέργεια, από την πλευρά της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, για να μην αποδο-

3.4 Χαρακτηριστική, δε, είναι και η πολύκροτη υπόθεση του Α.Σ. και του Ε.Λ., οι οποίοι κατηγορήθηκαν για το έγκλημα του άρθρου 191 ΠΚ, ωστόσο με την υπ' αριθ. 67650/2013 απόφασή του¹⁰³ το Η' Μονομελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών τους κήρυξε αθώους για τη διάπραξη του εγκλήματος του άρθρου 191 ΠΚ¹⁰⁴, αφού έκρινε ότι δεν προκλήθηκε το συναίσθημα της ανησυχίας από την ανακοίνωση της είδησης ύπαρξης χρηματικού ποσού, το οποίο δυνητικά θα βοηθούσε την οικονομική κατάσταση της χώρας και δεν υπήρχε πρόθεση προς τούτο, καταλήγοντας εν τέλει ότι δεν πληρούνται η υποκειμενική και η αντικειμενική υπόσταση του συγκεκριμένου εγκλήματος.

Επί της αποφάσεως αυτής ασκήθηκε αναίρεση υπέρ του νόμου από την Εισαγγελία και η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου έκρινε το 2017 (ΑΠ ΟΛ 2/2017)¹⁰⁵ ότι η ως άνω απόφαση έχει μη ειδική, μη εμπειριστατωμένη και ελλιπή αιτιολογία και ότι εσφαλμένως έκρινε η ως άνω απόφαση ότι δεν προκάλεσε ανησυχία και έλλειψη εμπιστοσύνης στους πολίτες η είδηση ότι ο Α.Σ. έχει στη διάθεσή του τεράστιο ποσό, το οποίο θα διαθέσει για την Ελλάδα, ενώ αντικειμενικά μια τέτοια εί-

θούν ευθύνες στους υπαίτιους των ανωτέρω κακουργηματικών και πλημμεληματικών πράξεων σε βάρος του ΟΤΕ, διασπείροντας, κατ' αυτόν τον τρόπο ψευδείς ειδήσεις, ικανές να επιφέρουν ανησυχία και φόβο στους πολίτες, ως προς την ορθή και δίκαιη απονομή της δικαιοσύνης, την αξιοπιστία, το κύρος και την εμπιστοσύνη των πολιτών προς αυτήν, ως και τους όρους λειτουργίας της».

103. ΜΠλημΑθ 67650/2013, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

104. «Καμία ανησυχία δεν δημιουργήθηκε στους εκεί παραβρισκόμενους από την ανακοίνωση της είδησης περί της ύπαρξης του εν λόγω χρηματικού ποσού και σε σχέση με την οικονομική κατάσταση της χώρας και την ικανότητα της κρατικής εξουσίας προς εξασφάλιση της κοινής ειρήνης ούτε τούτη (ανακοίνωση) ήταν άλλωστε πρόσφορη προς τούτο, αφού, εν πολλοίς, η εκδήλωση περιορίστηκε στα πλαίσια της ενημέρωσης του κοινού. Παρόλο, μάλιστα, που καλύφθηκε (η εκδήλωση) από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, με αποτέλεσμα να ενημερωθεί η ελληνική κοινωνία, εν συνόλω, κανένας μάρτυρας δεν ανέφερε κάποιο περιστατικό, από το οποίο να αποδεικνύεται η πρόκληση αναστάτωσης στον κόσμο ή ο κλονισμός της εμπιστοσύνης, σχετικά με τη διατήρηση της ειρηνικής διαβιώσεως εντός του κράτους. Εξάλλου, ουδέποτε υπήρξε πρόθεση των κατηγορουμένων να προκαλέσουν σύγχυση στην κοινή γνώμη, παρά τούτοις κινήθηκαν, αποκλειστικά από αγαθά κίνητρα και, συγκεκριμένα, ωθούμενοι από την επιθυμία τους να βοηθήσουν το κράτος να εξέλθει από τη δεινή οικονομική κρίση, στην οποία έχει περιέλθει. Δεδομένου δε ότι, όσα παρουσίασαν κατά την εν λόγω εκδήλωση ήταν αληθή και στόχευαν αποκλειστικά στην ενημέρωση του κοινού ούτε αμέλεια μπορεί να τους αποδοθεί ως προς την τέλεση του εγκλήματος. Επομένως, από κανένα στοιχείο δεν αποδείχθηκε η πλήρωση της αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης του αδικήματος και για το λόγο αυτό αμφότεροι οι κατηγορούμενοι πρέπει να κηρυχθούν αθώοι».

105. ΑΠ ΟΛ 2/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, όπου για τη συγκεκριμένη περίπτωση η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, δέχθηκε ότι: «...η είδηση περί της ύπαρξης του άνω αμύθητου ποσού και της διάθεσής του από τους παραπάνω κατηγορούμενους, για την αποπληρωμή του ελληνικού χρέους, με τον όρο, μεταξύ άλλων, της αλλαγής του Συντάγματος της Ελλάδος ... αντικειμενικώς κρινόμενη, δύναται να φέρει ανησυχία στους πολίτες ..., αφού, φέρεται, ενόψει της δυσμενούς οικονομικής κατάστασης της Χώρας, να μην καλύπτει το Κράτος τις από την αιτία αυτή υποχρεώσεις του, βάλλοντας, παράλληλα με τον ως άνω προσημαστικό λόγο - τρόπο κατά του Συντάγματος της Χώρας».

δηση προκαλεί ανησυχία στους πολίτες γιατί φέρεται ότι το κράτος δεν μπορεί να καλύψει τις υποχρεώσεις του ενόψει της δυσμενούς οικονομικής κρίσης. Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, δηλαδή, κατέδειξε την ανάγκη εξειδίκευσης με αντικειμενικά κριτήρια της αόριστης νομικής έννοιας της επιτηδειότητας των ειδήσεων και φημών να κλονίσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών για την ικανότητα της κρατικής εξουσίας να εξασφαλίσει την κοινή ειρήνη και την πεποίθησή τους για ειρηνική διαβίωση και, άρα, είναι εφικτός σχετικός αναίρετικός έλεγχος¹⁰⁶.

4. Αντιμέτωπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων από άλλες έννομες τάξεις

Σε όλα τα νομικά συστήματα έχουν παραδοσιακά δημιουργηθεί μηχανισμοί για να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της διάδοσης ψευδών ειδήσεων¹⁰⁷. Συγκεκριμένα, σχετικά με την απαγόρευση διασποράς ψευδών ειδήσεων και η παρ. 109d του Γερμανικού Ποινικού Κώδικα¹⁰⁸, απαγορεύει τη διάδοση ειδήσεων πλαστών ή διαστρεβλωμένων, ενώ τον Ιούνιο του έτους 2017, το Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο της Γερμανίας (Bundestag), πέρασε το λεγόμενο *Netzwerkdurchsetzungsgesetz* (στα Αγγλικά: *The Network Enforcement Act*, στα Γερμανικά: *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken*, γνωστή επίσης ως *the Facebook Act*), όπου επιχειρείται η αντιμετώπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης¹⁰⁹⁻¹¹⁰.

Το άρθρο, δε, 27 του Γαλλικού περί τύπου νόμου απαγορεύει τη διάδοση ειδήσεων πλαστών ή παραποιημένων, ενώ στις 27.3.2018 τέθηκε προς διαβούλευση ενώπιον του Γαλλικού Κοινοβουλίου νομοσχέδιο σχετικά με την αντιμετώ-

πιση των ψευδών ειδήσεων¹¹¹, το οποίο και τέθηκε προς ψήφιση τον Νοέμβριο του έτους 2018. Στις 22 Δεκεμβρίου 2018 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας της Γαλλίας εξέδωσε τον νόμο αριθ. 2018-1202 και τον οργανικό νόμο αριθ. 2018-1201 για την καταπολέμηση της χειραγώγησης των πληροφοριών¹¹². Ο υπ' αριθ. 2018-1202 νόμος περιλαμβάνει και ορισμό των ψευδών ειδήσεων, που έχει ως εξής: «Ψευδείς ειδήσεις: Ανακριβείς ισχυρισμοί ή αποδόσεις, ή νέα που ψευδώς μεταδίδουν γεγονότα, με τον σκοπό της μεταβολής της αυθεντικότητας της ψήφου».

Μεταξύ άλλων ορίζεται ότι τα Δικαστήρια της Γαλλίας θα έχουν τη δυνατότητα να κρίνουν εάν δημοσιεύσεις που έχουν αναρτηθεί στο διαδίκτυο κατά την περίοδο εκλογών (πιο συγκεκριμένα τρεις μήνες πριν) είναι αξιόπιστες ή αν πρέπει να αποσυρθούν από την εκάστοτε ιστοσελίδα δημοσίευσής τους.

Περαιτέρω, το άρθρο 656 του Ιταλικού Ποινικού Κώδικα¹¹³, απαγορεύει τη δημοσίευση ή διάδοση ειδήσεων ψευδών, υπερβολικών ή κακόβουλων.

Εκ των αλλοδαπών νομοθεσιών, οι διατάξεις του άρθρου 1 του Βέλγικου Β.Δ. της 19.7.1926¹¹⁴, το άρθρο 4 (9) του 7ου κεφαλαίου του Σουηδικού Β.Δ.¹¹⁵ της 5.4.1950 και η παρ. 50 του κεφ. 154 του Κυπριακού Ποινικού Κώδικα¹¹⁶, τιμωρούν

111. <https://www.politico.eu/article/french-parliament-passes-law-against-fake-news> (προσπελάστηκε στις 8.1.2019).

112. Για το κείμενο του νόμου στην πρωτότυπη μορφή του βλ. url: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000037847559&categorieLien=id&fbclid=IwAR1bXQ7K6gNvGUJN4SkTsfMFTX8BCyG-P123bLVmfWz8KXRSHEGmMtluw> (προσπελάστηκε στις 12.3.2019).

113. Το άρθρο 656 του Ιταλικού Ποινικού Κώδικα, ως ισχύει, απαγορεύει τη δημοσίευση ή διάδοση ειδήσεων ψευδών, υπερβολικών ή κακόβουλων: «Όποιος δημοσιεύει ή διαδίδει ψευδείς, υπερβολικές ή προκατειλημμένες πληροφορίες, για τις οποίες μπορεί να διαταραχθεί η δημόσια τάξη, τιμωρείται εάν το γεγονός δεν συνιστά σοβαρότερο αδίκημα, με σύλληψη μέχρι τριών μηνών ή με το πρόστιμο μέχρι 309 ευρώ».

114. Όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1 του ΒΔ της 3.12.1934.

115. Το άρθρο 9 παρ. 4 του έβδομου κεφαλαίου του ΒΔ της Σουηδίας, με τον τίτλο «ΠΡΑΞΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ», προβλέπει ότι: Απαγορεύεται η δημοσίευση, στο πλαίσιο επαγγελματικής δραστηριοποίησης στην δημοσίευση πληροφοριών, τυχόν αθέμιτων πληροφοριών, που παραβιάζουν το ιδιωτικό απόρρητο ενός ατόμου ή περιέχουν ψευδείς ή απατηλές πληροφορίες, ενώ παράγεται ευθύνη αποζημίωσης για τέτοιες δημοσιεύσεις και υποχρέωση ενημέρωσης του μέρους για το οποίο και αναρτήθηκαν πληροφορίες, καθώς και η διάδοση των ψευδών ή εσφαλμένων πληροφοριών (βλ. <https://www.riksdagen.se/en/SysSiteAssets/07.-dokument--lagar/the-constitution-of-sweden-160628.pdf/>, προσπελάστηκε στις 26.2.2019).

116. Κυπριακός Ποινικός Κώδικας, Κεφ. 154, άρθρο 50, με τίτλο: «Δημοσίευση ψευδών ειδήσεων, κ.λπ.», το οποίο θέτει ότι: «1. Όποιος με οποιονδήποτε τρόπο δημοσιεύει σε οποιαδήποτε μορφή ψευδείς ειδήσεις ή πληροφορίες που δύνανται να κλονίσουν τη δημόσια τάξη ή την εμπιστοσύνη του κοινού προς το κράτος ή τα όργανά του ή να προκαλέσουν φόβο ή ανησυχία στο κοινό ή να παραβιάσουν με οποιονδήποτε τρόπο την κοινή ειρήνη και ευταξία, είναι ένοχος πλημμελήματος και τιμωρείται με φυλάκιση που δεν υπερβαίνει τα δύο χρόνια ή με χρηματική ποινή που δεν υπερβαίνει τις χίλιες πεντακόσιες λίρες ή και με τις δύο αυτές ποινές: Νοείται ότι αποτελεί υπεράσπιση για τον κατηγορούμενο, αν αποδείξει με τέτοιο τρόπο που να ικανοποιεί

106. Έτσι και *Ι. Μοροζίνης*, ό.π., σελ. 98.

107. Το τελευταίο διάστημα παρατηρείται μάλλον μια τάση αυστηροποίησης, λόγω της έξαρσης του φαινομένου των “fake news” (βλ. *Richard Priday*, Fake news laws are threatening free speech on a global scale, *Wired*, 5.4.2018, url: <https://www.wired.co.uk/article/malaysia-fake-news-law-uk-india-free-speech>, προσπελάστηκε στις 16.9.2018).

108. 109d Disruptive propaganda against the Armed Forces (url: <https://www.lewik.org/term/15573/disruptive-propaganda-against-the-armed-forces-section-109d-german-criminal-code/>, προσπελάστηκε στις 10.8.2018): (1) Whosoever, intentionally and knowingly and for the purpose of dissemination, makes false or grossly distorted assertions of fact, the dissemination of which is capable of disrupting the function of the Armed Forces, or disseminates such assertions with knowledge of their falseness in order to obstruct the Armed Forces in the fulfillment of their duty of national defense, shall be liable to imprisonment not exceeding five years or a fine.

109. <https://en.wikipedia.org/wiki/Netzwerkdurchsetzungsgesetz>, προσπελάστηκε στις 8.2.2019.

110. Βλ. ανάλυση του *Netzwerkdurchsetzungsgesetz* στο πόνημα του Δ. *Καραγκούνη*, Η επιβολή περιορισμών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μετά τον νέο Γερμανικό Νόμο περί Βελτίωσης της Νομοθεσίας στα Κοινωνικά Δίκτυα (*Netzwerkdurchsetzungsgesetz*). Επίθεση στην ελευθερία έκφρασης ή αναγκαίο μέσο καταπολέμησης της διαδικτυακής εγκληματικότητας; εις: Θ. *Δαλακούρα*, Ηλεκτρονικό έγκλημα, ό.π., σελ. 223 επ.

και τη διασπορά φημών πέραν των ειδήσεων. Εξάλλου αν επιμωρείτο η διασπορά ειδήσεων και όχι φημών, θα επεδιώκετο η πρόκληση φόβου, ανησυχίας ή κλονισμού της εμπιστοσύνης του κοινού διά διασποράς ψευδών φημών.

Η παραπληροφόρηση αναγνωρίζεται σε ειδικές περιπτώσεις ως μορφή εξωσυμβατικής ευθύνης. Σε μια κλασική αγγλική υπόθεση¹¹⁷, ένα κακόγουστο ανέκδοτο (η σύζυγος πείστηκε από έναν άγνωστό της ότι ο σύζυγός της είχε σκοτωθεί σε ατύχημα τραίνου) έδωσε αφορμή στον δικαστή να αναγνωρίσει το αδίκημα της «ψυχολογικής επίθεσης». Ενώ αρχικά αυτό το νομολογιακό αδίκημα είχε ευρεία εμβέλεια, οι Άγγλοι δικαστές έχουν πρόσφατα εξηγήσει ότι πρέπει η εφαρμογή του να περιοριστεί στην περίπτωση δημοσίου ψέματος ή απειλής¹¹⁸, καθώς όσο ζημιογόνος και εάν κριθεί για ένα άτομο μια πληροφορία, το δικαίωμα να φανερωθεί η αλήθεια υπερισχύει απόλυτα.

Επιπρόσθετα, στο Ηνωμένο Βασίλειο, ισχυρό ρόλο για την επιβολή κυρώσεων για τη διασπορά ψευδών ειδήσεων έχουν οι διατάξεις προστασίας και ασφάλειας των δεδομένων¹¹⁹ του 2003 και δη το άρθρο 127 παρ. 2 αυτών, όπου ορίζεται ότι: 'Ένοχος αδικήματος είναι αυτός που με σκοπό να προκαλέσει εκνευρισμό ή ενόχληση ή άγχος σε άλλον στέλνει με μέσο κοινωνικής δικτύωσης, μήνυμα το οποίο γνωρίζει ότι είναι ψευδές ή είναι η αιτία αποστολής τέτοιου μηνύματος¹²⁰. Η υπόθεση του Paul Chamber, η οποία είναι ευρέως γνωστή ως η «δίκη - φάρσα του Twitter» είναι ίσως η πιο γνωστή υπόθεση όπου επιχειρήθηκε να εφαρμοστεί η ανωτέρω διάταξη¹²¹.

το Δικαστήριο ότι η δημοσίευση έγινε με καλή πίστη και στηρίχτηκε σε γεγονότα που δικαιολογούν τέτοια δημοσιεύματα. Για τους σκοπούς του εδαφίου αυτού, οι διατάξεις των παραγράφων (α) και (β) του άρθρου 201, όσον αφορά την καλή πίστη εφαρμόζονται. (2) Καμιά δίωξη με βάση το άρθρο αυτό δεν προχωρεί, χωρίς τη γραπτή συγκατάθεση του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας».

117. Wilkinson v. Downton (1897) EWHC (QB) (url: https://en.wikipedia.org/wiki/Wilkinson_v_Downton, προσπελάστηκε στις 5.9.2018).
118. Rhodes v. OPO (2015) UKSC 32 (url: https://en.wikipedia.org/wiki/Rhodes_v_OPO, προσπελάστηκε στις 5.9.2018).
119. Communications Act 2003 (url: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/21/contents>, προσπελάστηκε στις 5.9.2018).
120. "A person is guilty of an offence if, for the purpose of causing annoyance, inconvenience or needless anxiety to another, he: (a) sends by means of a public electronic communications network, a message that he knows to be false, (b) causes such a message to be sent".
121. Κάνοντας σχέδια εκδρομής για την ερχόμενη εβδομάδα προκειμένου να επισκεφτεί την κοπέλα του και παρατηρώντας ότι το αεροδρόμιο της περιοχής ήταν κλειστό, ο Paul Chamber καταδικάστηκε αφού έστειλε το εξής tweet: «*Na párei! Το αεροδρόμιο Robin Hood είναι κλειστό. Έχετε μία εβδομάδα να συμμαζευτείτε, άλλως θα διάβαζε θα το αεροδρόμιο!*» Άσκηση έφεση κατά της καταδικαστικής απόφασης, η οποία ωστόσο αρχικώς απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι το tweet του ήταν «*απειλητικό στο περιεχόμενό του και μάλιστα προφανέστατα. Κάθε άνθρωπος που θα το διάβαζε θα το λάμβανε έτσι και θα ανησυχούσε*». Η καταδίκη έγινε ευρέως γνωστή ως υπόθεση κακής επιβολής του νόμου και προσβλήθηκε με ένδικα μέσα τρεις φορές, ώπου εν τέλει ακυρώθηκε με την τρίτη προσπάθεια. Η αιτιολογία της απόφασης που εξαφάνισε την αρχική καταδίκη ήταν: «*ένα μήνυμα που δεν δημιουργεί φόβο ή ανησυχία σ' αυτούς στους οποίους αποστέλλεται ή σ' αυτούς που πρόκειται*

5. Πρωτοβουλίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την αντιμετώπιση της διασποράς ψευδών ειδήσεων

Όπως προκύπτει και από τα ανωτέρω, το θέμα της αντιμετώπισης της παραπληροφόρησης δεν έχει εναρμονιστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά οι ευρωπαϊκές χώρες διαθέτουν παραδοσιακά κατά κανόνα μηχανισμό καταστολής της παραπληροφόρησης. Με την παραπληροφόρηση πλήττεται το δικαίωμα του κοινού στη γνώση καθώς και το δικαίωμα μεμονωμένων ατόμων να αναζητούν, να λαμβάνουν και να επηρεάζουν πληροφορίες και ιδέες κάθε είδους¹²² ενώ απαξιώνονται και απονομιμοποιούνται οι εμπειρογνώμονες, οι επίσημοι θεσμοί και η έννοια των αντικειμενικών γεγονότων - υπονομεύεται, έτσι, η ικανότητα της κοινής γνώμης να εμπλακεί σε ορθολογικό διάλογο.

Στο πλαίσιο αυτό και καθότι οι προβληματικές που ανακύπτουν από τη διάδοση των ψευδών ειδήσεων είναι εξαιρετικά σοβαρές, αξίζει να σημειωθεί ότι τον Ιανουάριο του έτους 2018 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέθεσε σε Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Group - HLEG) την εκπόνηση μελέτης επί των ψευδών ειδήσεων και της διαδικτυακής παραπληροφόρησης¹²³. Ωστόσο, η (σχεδόν) μηχανική απόκριση των κρατών στο πρόβλημα με εγκληματοποίηση ή περαιτέρω αυστηροποίηση των ποινών δεν (πρέπει να) είναι μονόδρομος. Για αυτόν τον λόγο η Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Group - HLEG) συμβουλεύει ρητά την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αποφύγει απλουστευτικές λύσεις, υπογραμμίζει ότι όλες οι μορφές λογοκρισίας θα αποβούν ατελέσφορες και απουσιάζει παντελώς οποιαδήποτε προτροπή σε επιβολή κανονισμών¹²⁴.

Το ζήτημα το οποίο βέβαια έχει ανακύψει είναι η χρήση του όρου «ψευδείς ειδήσεις» ("fake news") ο οποίος τείνει να ξεπεραστεί (και στις αλλοδαπές έννομες τάξεις, όπως ανωτέρω και όπως ήδη σημειώνει ο Κρίππας - βλ. ανωτέρω υποσημείωση). Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται και η αναφορά των Claire Wardle & Hossein Derakhshan η οποία συ-

να το δουν, δεν εμπίπτει στις διατάξεις της Πράξης του 2003» (βλ. *Owen Bowcott*, Twitter joke trial: Paul Chambers wins high court appeal against conviction, *The Guardian*, 27.7.2012, url: <https://www.theguardian.com/law/2012/jul/27/twitter-joke-trial-high-court>, προσπελάστηκε στις 13.8.2018).

122. Βλ. Organization for Security and Co-operation in Europe, "Joint declaration on freedom of expression and "fake news", disinformation and propaganda" (url: <https://www.osce.org/fom/302796>, προσπελάστηκε στις 24.7.2018).
123. Η μελέτη της Ομάδας Ειδικών Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (HLEG report), βρίσκεται διαθέσιμη στο url: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation> (προσπελάστηκε στις 6.9.2018).
124. Βλ. Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Group - HLEG) <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>. Η υιοθέτηση της κριτικής στάσης συνοδεύεται με τον επανέλεγχο όλων των αυτονοήτων. Άρα δεν είναι εξ αρχής αποδεκτό η εξ αρχής απορριπτό κανένα μέτρο, ούτε είναι δεδομένο ότι κάποιο μέτρο ακόμη και αν αποδειχθεί αναγκαίο, ότι είναι και από μόνο του επαρκές. Εν συντομία, είναι δεδομένο πως χρειάζεται περισσότερο χρόνος και εμπειριστάτων έρευνες προτού τα κράτη καταλήξουν.

νετάχθη τον Σεπτέμβριο του 2017¹²⁵ για λογαριασμό του Συμβουλίου της Ευρώπης. Επιπρόσθετα, ενδεικτικά από τους Claire Wardle¹²⁶, Ethan Zuckerman¹²⁷ και Caroline Jack¹²⁸ υποστηρίζεται ότι ο συγκεκριμένος όρος είναι ανεπαρκής προκειμένου να περιγράψει το φαινόμενο της παραπληροφόρησης και της κακής πληροφόρησης. Αντίστοιχα, και στην αναφορά της HLEG για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προκρίνονται οι όροι “disinformation” και “misinformation”¹²⁹.

Η πολύπλευρη προσέγγιση του προβλήματος από την Ομάδα Ειδικών Υψηλού Επιπέδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δείχνει ότι στο μέλλον η ευρωπαϊκή έννομη τάξη θα έχει στραμμένο το βλέμμα της στο πρόβλημα της παραπληροφόρησης. Για αυτό και ενέργειες με διάρκεια προτείνονται στην αναφορά και των οποίων οι καίριοι πυλώνες έχουν συνοπτικά να κάνουν με την ενίσχυση της διαφάνειας των ειδήσεων στο διαδίκτυο διαδικτυακών νέων, με την προώθηση της εξοικείωσης με τη διαδικτυακή πληροφορία, προκειμένου να μειωθεί η παραπληροφόρηση και να βοηθηθούν οι χρήστες του διαδικτύου, μέσω ανάπτυξης εργαλείων για την υποβοήθηση των χρηστών του διαδικτύου και ιδίως των δημοσιογράφων για την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης. Σημαντική είναι, επίσης, η προστασία της πολυφωνίας και της σταθερότητας των ευρωπαϊκών μέσων μαζικής ενημέρωσης. Οι άξονες αυτοί θα ενισχυθούν με τη συνεχή ερευνητική παρακολούθηση του αντίκτυπου της παραπληροφόρησης στην Ευρώπη, για την αποτίμηση και επικαιροποίηση των μέσων πρόληψης και καταστολής και γενικότερα των ενεργειών αναφορικά με την αντιμετώπιση του προβλήματος.

6. Κριτική προσέγγιση του άρθρου 191 ΠΚ

6.1 Κατά την έννοια της διατάξεως του άρθρου 191 ΠΚ, που αποβλέπει στην προστασία της εν στενή εννοία δημοσίας τάξεως, δηλαδή της επικρατούσας στο κράτος ευταξίας συνεπεία της γενικής υποταγής στην έννομη τάξη, η οποία ειδικότερα συνίσταται κατά μεν την πολιτειακή όψη της στην επι-

βολή της κρατικής βουλήσεως, κατά δε την κοινωνική όψη της στην ειρηνική και ήρεμη συνύπαρξη και διαβίωση των πολιτών, όπως ήδη αναλύθηκε, οι αναφερόμενες σε αυτήν ψευδείς ειδήσεις και φήμες πρέπει να είναι επιτήδεις/ικανές να κλονίσουν την εμπιστοσύνη των πολιτών όσον αφορά την ικανότητα της κρατικής εξουσίας προς εξασφάλιση της κοινής ειρήνης και την πεποίθησή των περί της διατηρήσεως της ειρηνικής διαβιώσεως των εντός του κράτους¹³⁰. Στην προσβολή, δε, κατ' άρθρο 191 ΠΚ υπάρχει απλώς η δυνατότητα¹³¹ κινδύνου.

Αντιστοίχως βέβαια και ενόψει του γεγονότος ότι το έγκλημα καταφάσκει με μόνη τη δυνατότητα¹³² να επέλθει ο κίνδυνος και ότι οι τομείς της τιθέμενης σε αμφισβήτηση κρατικής ικανότητας είναι η δημόσια ασφάλεια (δημόσια πίστη), η εξωτερική πολιτική (διεθνείς σχέσεις της χώρας), η νομισματική πολιτική (εθνικό νόμισμα), η αμυντική πολιτική (ένοπλες δυνάμεις), για τους οποίους ασφαλώς ασκείται (και πρέπει να ασκείται) δημόσιος έλεγχος, αλλά και αντιπολίτευση σε μια δημοκρατική χώρα, γίνεται φανερό ότι η κακή εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 191 ΠΚ μπορεί να αποβεί εξαιρετικά επικίνδυνη στην πράξη.

Η πολύ συχνότερη (σε σχέση με το άρθρο 190 ΠΚ) εφαρμογή του άρθρου 191 ΠΚ στην πράξη και οι συνεχείς προς το αυστηρότερο τροποποιήσεις του¹³³, και μάλιστα κατά την περίοδο της δικτατορικής διακυβέρνησης της χώρας (1967-1974), δείχνουν την τεράστια σημασία για την κρατική εξουσία. Είναι γνωστή εξάλλου η ρήση ότι «όποιος ελέγχει την πληροφόρηση, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα ελέγξει και τη δημόσια τάξη» (Harold Lasswell)¹³⁴.

125. Claire Wardle & Hossein Derakhshan, Αναφορά για το Συμβούλιο της Ευρώπης, DGI (2017) 09, σελ. 15-16 (url: <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>, προσπελάστηκε στις 10.9.2018).
126. C. Wardle, Fake News. It's Complicated, First Draft, 2017, (url: <https://firstdraftnews.org/fake-news-complicated>, προσπελάστηκε στις 10.9.2018).
127. E. Zuckerman, Stop Saying Fake News, It's not Helping, My Heart is in Accra, 2017, (url: <http://www.ethanzuckerman.com/blog/2017/01/30/stop-saying-fake-news-its-not-helping>, προσπελάστηκε στις 10.9.2018).
128. C. Jack, Lexicon of Lies, Data & Society, 2017 (url: https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_LexiconofLies.pdf, προσπελάστηκε στις 10.9.2018).
129. Η Επιτροπή αποφεύγει σκοπίμως τον όρο «ψευδείς ειδήσεις»: «... ο όρος είναι ανεπαρκής για να συλλάβει το περίπλοκο πρόβλημα της παραπληροφόρησης, το οποίο περιλαμβάνει περιεχόμενο που δεν είναι πραγματικά ή εντελώς «ψεύτικο» αλλά κατασκευασμένες πληροφορίες που αναμινύονται με γεγονότα και πρακτικές που ξεπερνούν οτιδήποτε μοιάζει με «ειδήσεις» προκειμένου να συμπεριλάβει κάποιες μορφές αυτοματοποιημένων λογαριασμών που χρησιμοποιούνται για ... δίκτυα ψεύτικων ακολούθων, για κατασκευασμένα βίντεο, για στοχοθετημένη διαφήμιση ...» (βλ. HLEG report, ό.π., σελ. 4).

130. Βλ. απόφαση Αρείου Πάγου 1519/2004 (ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ).

131. Που συνάγεται από την επιτηδεότητα (ικανότητα) των ειδήσεων («ικανές», «επιτήδεις»), να δημιουργήσουν το κλίμα εκείνο που θα μπορούσε να προκαλέσει διατάραξη της ειρήνης των πολιτών ή της απρόσκοπτης επιβολής της κρατικής βούλησης σε συγκεκριμένο χώρο ή τομέα. Βλ. ΑΠ 936/1978 ΠοινΧρ 1978, 485, ΑΠ 1177/1978 ΠοινΧρ 1979, 286 και Ι. Μανωλεδάκης, ό.π.

132. Αυτή η δυνατότητα στηρίζεται στην αξιολογική έννοια της «ικανότητας των ειδήσεων». Ότι πρόκειται για αξιολογική έννοια βλ. ΑΠ 1015/1981 ΠοινΧρ 1982, 300, ΑΠ Ολ 1463/1981 ΠοινΧρ 1982, 632 επ. Όσο και αν η κρίση γι' αυτήν σχηματίζεται με βάση αντικειμενικά κριτήρια, όσο και αν η υπαγωγή σ' αυτή των γενόμενων δεκτών πραγματικών περιστατικών υπόκειται στον έλεγχο του Αρείου Πάγου, δεν παύει να αποτελεί αόριστη έννοια και γι' αυτό επικίνδυνη για την εγγυητική λειτουργία του Ποινικού δικαίου. Βλ. Ι. Μανωλεδάκη, Ποινικό δίκαιο, επιτομή ΓΜ, εκδ. Σάκκουλα, αρ. 80, Α. Ψαρούδα-Μπενάκη, Τα αξιολογικά στοιχεία της αντικειμενικής υποστάσεως του εγκλήματος, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, 1971, σελ. 51 επ.

133. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο αρχικό κείμενο του Ποινικού Κώδικα στη διάταξη προβλεπόταν ποινή φυλάκισης μέχρι ενός έτους ή χρηματική ποινή, έφθασε —με τροποποίηση του 1969 (ΝΔ 372/1969)— σε φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή (!), για να καταλήξει (όπως μετά την πρώτη τροποποίηση από το ΝΔ 2493/1953) σε φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή. Ενώ λοιπόν στο αρχικό κείμενο η προβλεπόμενη ποινή καθιστούσε τη διάταξη σιωπηρά επικουρική απέναντι στο άρθρο 190 (που είναι έγκλημα αποτελέσματος), με τη σημερινή όψη του άρθρου 191 ΠΚ η σχέση αντιστράφηκε (βλ. Ι. Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 213, υποσημείωση 6).

134. Βλ. Μ. Δαρζέντα, Η Σχολή της ρεαλιστικής φιλοσοφίας του δικαίου, Ανάτυπο από ΤοΣ, 1984, 43.

Το σκεπτικό των αποφάσεων που δέχθηκαν τη συνταγματικότητα της σχετικής διάταξης βασίζεται στο γεγονός ότι απαγορεύονται μόνο οι «ψευδείς ειδήσεις», η έκφραση των οποίων συνιστά κατάχρηση και όχι άσκηση δικαιώματος¹³⁵. Αυτό που παραγνώνιζον οι σχετικές αποφάσεις είναι ότι η τιμωρία των ψευδών γεγονότων, σε άλλες περιπτώσεις όπως π.χ. της συκοφαντικής δυσφήμισης, οφείλεται όχι στην απαξία της πράξης λόγω ψεύδους, αλλά γιατί έχει συνέπειες στην προσβολή της τιμής του θύματος. Στην περίπτωση όμως των ψευδών ειδήσεων η διατάραξη της δημόσιας τάξης είναι απλά πιθανή, για τον λόγο αυτό, δε, τυποποιείται και ως στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Αρκεί η ικανότητα των ειδήσεων να προκαλέσουν δυνητικά έστω το αποτέλεσμα της διατάραξης για να τιμωρηθεί ο δράστης. Η διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα και κρίσεις με την οποία επιχειρείται ο περιορισμός του νοηματικού εύρους της διάταξης δεν είναι πάντοτε απολύτως ευχερής (ενδεικτική σκέψη λ.χ. ψευδής ανακοίνωση είδησης αναφορικά με εύρημα/ανακάλυψη που αλλάζει τη σημασία ενός ιστορικού γεγονότος). Η αδυναμία διάκρισης καθιστά δυσχερή τη δυνατότητα ελέγχου των λόγων της τιμωρίας του δράστη και κυρίως της ενδεχόμενης απαξίας που εκφράζεται για το περιεχόμενο του λόγου¹³⁶.

Σε αυτό το πνεύμα κινείται και σε ευρωπαϊκό επίπεδο η εγκατάλειψη του όρου «ψευδείς ειδήσεις» και η χρήση των όρων κακή πληροφόρηση (malinformation) ή παραπληροφόρηση (disinformation) (όπως ανωτέρω παρουσιάζεται).

Σε κάθε περίπτωση, όμως, πρέπει να εξεταστεί από τον σύγχρονο νομοθέτη η μη εξάρτηση της διάταξης και εν γένει της ποινικής απαξίας από την επιδραστικότητα των ειδήσεων - η ανάλυση για τη δυνατότητα μιας ψευδούς είδησης να δημιουργεί πεπειθήσεις μπορεί να υποστηριχθεί ότι μεταθέτει υπέρμετρα το αξιόποινο σε μια «αφελή» συνεπειοκρατία ή υπάρχει από την άλλη δυνατότητα να απαλλαγεί εύκολα ο δράστης (λ.χ. σε περίπτωση που το καθεστώς της αλήθειας αποκαταστάθηκε πολύ γρήγορα ή η τετελεσμένη προσπάθειά επιρροής του ήταν αρκετά ανίσχυρη για να πιάσει τόπο). Εξάλλου, η διασπορά μιας ψευδούς είδησης μπορεί να έχει έμμεσες / μακροπρόθεσμες επενέργειες (π.χ. μια δημιουργία γενικευμένης κυνικής συνείδησης του λαού ή απώλεια της πνευματικής του εγρήγορσης σε βάθος χρόνου). Σε τέτοιες περιπτώσεις ο πράττων δεν αποθαρρύνεται καθόλου και, συνεπώς, ενδεχομένως η γενικοπροληπτική λειτουργία της διάταξης να καταλήγει ατελέσφορη.

Επίσης, κριτική πρέπει να είναι η προσέγγιση και για την έννοια της «κοινωνικής ειρήνης» η οποία δήθεν διαταράσ-

σεται. Σε ό,τι αφορά το πεδίο των ειδήσεων, υποστηρίζεται σθεναρά ότι η πραγματικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη¹³⁷, σε μεγάλο βαθμό, μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης, τα οποία παρέχουν τρόπο ούτως ώστε οι κυριότερες αξίες στην κοινωνία να διαρθρωθούν στο κοινό, μέσω της «διαχείρισης» των ειδήσεων που παρουσιάζουν. Ο Gramsci υποστηρίζει ότι η «ηγεμονία των μέσων ενημέρωσης» αναφέρεται στην κυριαρχία ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής και τον τρόπο με τον οποίο αυτός διαχέεται στο κοινό¹³⁸. Τα συστήματα των μέσων ενημέρωσης επικρίνονται για το ότι τείνουν να αναπαράγουν τις ιδεολογικές απολήξεις των ισχυρών οι οποίοι κατέχουν την κρατική εξουσία και εκπροσωπούν οικονομικά συμφέροντα¹³⁹. Ως, αποτέλεσμα, οι άνθρωποι αποδέχονται παθητικά και σιωπηρά (με αυτόν τον τρόπο εξασθενεί η κοινωνική αντίδραση¹⁴⁰), οπότε οι έννοιες «κοινωνική ειρήνη» και «αρμονία» τίθενται και αυτές ως αμφισβήτηση σε ό,τι αφορά το ουσιαστικό τους περιεχόμενο και σε ποιοτικό επίπεδο. Βέβαια, η κριτική αυτή δεν σημαίνει ότι πρέπει να υποτιμάται ο σημαντικός ρόλος (ιδίως σε επίπεδο αποτελεσματικότητας) της κοινωνικής πρόληψης¹⁴¹, της οποίας σε θεωρητικό επίπεδο τα μέτρα στοχεύουν πρωτίτως¹⁴² στην καταπολέμηση των εγκληματογόνων παραγόντων που οδηγούν στο «πέρασμα στην πράξη» ("passage à l'acte") και τη διευκολύνουν.

6.2 Σε ό,τι αφορά το ψεύδος, που χαρακτηρίζει την είδηση κατ' άρθρο 191 ΠΚ και της δίνει τον απαξιολογικό της χαρακτήρα, μάλλον δεν έχει τη σημασία που από πρώτη άποψη φαίνεται. Γιατί πολλές φορές, ιδίως στον τομέα της πολιτικής και των κυβερνητικών μέτρων, το «ψέμα» και η «αλήθεια» αποκτούν σχετικό μέγεθος που δεν είναι άσχετο με την πολιτική σκοπιά από την οποία τα ατενίζει κανείς. Η **γλώσσα** που χρησιμοποιείται στην αναφορά μιας είδησης είναι καθοριστικής σημασίας για την κατασκευή της πραγματι-

135. Βλ. ΕφΑθ 5280/1981 ΤοΣ 1982, 260-262 και ΠλημΑθ 44203/1980 ΤοΣ 1981, 473-475.

136. Βλ. ΑΠ 1126/1994 ΝοΒ 1995, 93-100, με την οποία κρίθηκε ορθή η καταδίκη υποψήφιοι βουλευτή, ο οποίος αναφερόμενος σε συγκεκριμένα γεγονότα ισχυρίστηκε ότι η μουσουλμανική μειονότητα καταπιέζεται. Το δικαστήριο θεωρεί τα αναφερόμενα από το δράστη ως γεγονότα και όχι κρίσεις και καταλήγει το ίδιο σε μια κρίση, ότι η μειονότητα δεν καταπιέζεται, με βάση την οποία χαρακτηρίζει ως ψευδή τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται ο δράστης. Ο δράστης και το δικαστήριο δεν αναφέρονται στα ίδια γεγονότα για να θεμελιώσουν την κρίση τους, π.χ. ο δράστης αναφέρεται στο γεγονός του διορισμού και όχι εκλογής των θρησκευτικών αρχών της μειονότητας και το δικαστήριο στον αριθμό των κατοικιών που χτίστηκαν για μέλη της μειονότητας.

137. Αναφορικά με την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας βλ. το βασικό σύγγραμμα των P. Berger & Th. Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York, 1966 και στα ελληνικά Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2003.

138. A. Gramsci, *Prison Notebooks*. New York: International Publishers, 1971 & G. Barak, *Media, Process, and the Social Construction of Crime: Studies in Newsmaking Criminology*. New York: Garland Publishing, 1994, pp. 238-243.

139. P. Schlesinger & H. Tumber, *Reporting Crime: The Media Politics of Criminal Justice*. Oxford: Clarendon Press, 1994, p. 7.

140. Πρβλ. Ιάκ. Φαρσεδάκη, Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991.

141. Αξίζει να μνημονεύσουμε εν προκειμένω και τη θέση του Enrico Ferri: «η ανάγκη για ποινική δικαιοσύνη θα εξασθενήσει στο έπακρο εκεί που απονέμεται η κοινωνική δικαιοσύνη» [βλ. Enrico Ferri, *Causes of Criminal Behaviour*, στο J. Muncie, E. McLaughlin and M. Langan (επιμ.), *Criminological Perspectives*, London: Sage Publications, 1999, pp. 34-39].

142. Υπάρχουν παρά ταύτα και οι παράγοντες που είναι ικανοί να συγκρατήσουν ένα άτομο από το πέρασμα στην πράξη. Το «παιχνίδι» αυτών των δύο κατηγοριών παραγόντων, όπως σημειώνει ο Ιάκ. Φαρσεδάκης, καθορίζει την τελική έκβαση. Μια ορθά προσανατολισμένη αντεγκληματική πολιτική οφείλει να εξασθενεί τους πρώτους και να ενισχύει τους δεύτερους (βλ. Ιάκ. Φαρσεδάκη, «Το Αλφάβητο της Εγκληματολογίας», στο Τμηματικός Τόμος Καλλιόπης Δ. Σπινέλλη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2010, σελ. 401-413).

κότητα¹⁴³ του δέκτη της είδησης αναφορικά με την αντίληψη του τελευταίου. Σχετικά με τη διαμόρφωση της γλώσσας στην κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, ο Loge χρησιμοποιεί την παρομοίωση μιας φωτογραφικής μηχανής: φαίνεται η ίδια φωτογραφία της ίδιας σκηνής ανάλογα με το φίλτρο που χρησιμοποιείται στη φωτογραφική μηχανή. Ακριβώς όπως ο φακός της κάμερας και το φίλτρο περιλαμβάνει πληροφορίες, αποκλείονται επίσης πληροφορίες και, συνεπώς, δεν μπορεί κανείς να δει τι υπάρχει εκτός της κάμερας ή να δει τη φωτογραφία σε διαφορετικό φως. Η γλώσσα, λοιπόν, κατά τον Loge, είναι και “reflection” και “deflection” της πραγματικότητας¹⁴⁴. Το άρθρο 191 ΠΚ κρίθηκε ότι συμβιβάζεται με το Σύνταγμα (άρθρο 14) αφού περιορίζει το αξιόποινο στη διασπορά των ψευδών μόνο ειδήσεων, και το ψεύδος, βέβαια, δεν ανήκει στις αξίες της πληροφόρησης που συνταγματικά προστατεύονται¹⁴⁵. Κρίθηκε επίσης ως ορισμένος (και συνεπώς συνταγματικός) και όχι αόριστος ποινικός νόμος¹⁴⁶. Αυτά όμως δεν αναιρούν την –εξαιρετική για την εγγυητική λειτουργία του ποινικού δικαίου και την ελευθερία της πληροφόρησης– σημασία του άρθρου αυτού. Το γεγονός ότι η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, κρίθηκε σύμφωνη με το Σύνταγμα¹⁴⁷ δεν σημαίνει ότι ο δικαστής μπορεί εύκολα να ξεφύγει από την «παγίδα» του φακού της γλώσσας του Loge κατά την ερμηνεία των απαραίτητων στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης, όπως είναι η «δυνατότητα» των ειδήσεων να προκαλέσουν συγκεκριμένα αποτελέσματα, π.χ. «κλονισμό στη δημόσια πίστη»¹⁴⁸.

6.3 Επιπρόσθετα, δεδομένης της σύγχρονης «επιδημίας» δημόσιας παραπληροφόρησης κυρίως μέσω κοινωνικών δικτύων, καθίσταται αναγκαίος ο εκσυγχρονισμός των διατάξεων του άρθρου 191 ΠΚ προκειμένου να συμβαδίζει με τα σημερινά (τεχνολογικά) δεδομένα. Η γενικότητα της πεπαλαιωμένης αυτής διάταξης αφήνει άλυτα πολλά ζητήματα, τη στιγμή που έχει καταστεί εναργές ότι η εξέλιξη των τεχνολογιών της πληροφορικής έχει αλλάξει ριζικά τις σύγχρονες κοινωνίες και η διάδοση της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών και διασυνδεδεμένων συσκευών και γενικότερα των συστημάτων πληροφοριών, η ανάπτυξη του διαδικτύου και η έκρηξη της νέας ψηφιακής οικονομίας και, γενικότερα, η πλήρης εξάρτηση από τα (ψηφιακά) πληροφοριακά συστήματα¹⁴⁹ επέφεραν ραγδαία αύξηση της λεγόμενης ψηφιακής

εγκληματικότητας (digital criminality)¹⁵⁰ και η μορφή της εν λόγω εγκληματικής δραστηριότητας μετετράπη. Πλέον οι δημοσιεύσεις στο διαδίκτυο, σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του χώρου¹⁵¹, μπορούν να απευθύνονται σε ακόμα μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων, μπορούν να «διασπείρονται» πολύ πιο εύκολα και γρήγορα¹⁵² και να μένουν στο διαδίκτυο για πάντα¹⁵³! Επίσης, σημαντικές είναι και οι δυνατότητες

143. Αναφορικά με τη γλώσσα στην κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας βλ. *P. Berger & Th. Luckmann*, Η κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2003, σελ. 98.
144. *P. Loge*, How to talk crimey and influence people: Language and the politics of criminal justice policy. *Drake Law Review*, 53, pp. 693-709, 2005, p. 695.
145. Βλ. *I. Μανωλεδάκη*, ό.π., σελ. 188, *Γ. Κρίππα*, ό.π., σελ. 503, βλ. όμως Εφαθ 5280/1981, ΤοΣ 1982, 260, ΠλημΑθ 44303/1980 ΤοΣ 1981, 473 = ΠοινΧρ 1981, 185.
146. Βλ. ΑΠ ΟΛ 1463/1981 ΠοινΧρ 1982, 633.
147. Εφαθ 5280/1981 ΤοΣ 1982, 260 επ., ΠλημΑθ 44203/1980 ΤοΣ 1981, 473 επ., ΑΠ 1463/1981 ΠοινΧρ 1982, 633.
148. Βλ. ΤρΠλημΑθ 38098/1993, η οποία χαρακτήρισε ως έκφραση γνωμών που προστατεύονται από το Σύνταγμα, τα αναγραφόμενα σε φυλλάδιο της πολιτικής οργάνωσης ΟΣΕ, για την ύπαρξη μακεδονικής μειονότητας, σε αντίθεση με άλλες αποφάσεις που χαρακτήρισαν σχετικές απόψεις ως διασπορά ψευδών ειδήσεων και πρόκληση σε διχόνοια.
149. Έτσι ο *Peter Grabosky*, Security in the 21st Century, *Security Journal*, 2007, 20, pp. 9-11.

150. Για την ψηφιακή εγκληματικότητα βλ. το σύγγραμμα του *Χρ. Τσουραμάνη*, Ψηφιακή εγκληματικότητα - Η (αν)ασφαλής όψη του διαδικτύου, εκδ. Κατσαρού, Αθήνα, 2005. Βλ. επίσης *Α. Αργυρόπουλο*, Ηλεκτρονική εγκληματικότητα, σειρά Εγκληματο-λογικά, αρ. 19, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2001. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 είναι σημαντικές οι θέσεις του *Ulrich Sieber* για την ψηφιακή κοινωνία (βλ. την χαρακτηριστική ανάπτυξη του *Ulrich Sieber* με τίτλο “Vulnerability of the Information society” στο βασικό αναφορικά με το ποινικό δίκαιο του διαδικτύου πόνημά του *Legal aspects of computer-related crime in the Information society*, January 1998, prepared for the European Commission). Βλ. επιπρόσθετα και ενδεικτικά *Θ. Σιδηρόπουλο*, Το Δίκαιο του διαδικτύου, Β΄ Έκδοση, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 33, καθώς και *Φ. Σπυρόπουλο*, Χωρίς Δικαίωμα Πρόσβαση σε Ηλεκτρονικά Συστήματα Πληροφοριών (Hacking), σειρά Ποινικά, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2016, σελ. 10-11.
151. Τα ψηφιακά εγκλήματα διαφέρουν από τα παραδοσιακά εγκλήματα στα εξής χαρακτηριστικά σημεία: α) Διαπράττονται συνήθως από μακρινή απόσταση, β) ο εντοπισμός του ψηφιακού εγκληματία είναι τεχνολογικά περίπλοκος, γ) αποδίδουν μεγάλα κέρδη με μικρό κίνδυνο ανακάλυψης του δράστη τους, δ) ο αριθμός των θυμάτων τους συγκρινόμενος με εκείνο των παραδοσιακών εγκλημάτων είναι κατά πολύ μεγαλύτερος, ε) οι οικονομικές απώλειες που προξενούνται στα «ψηφιακά» θύματα είναι πολύ μεγαλύτερες από εκείνες των θυμάτων των παραδοσιακών εγκλημάτων και στ) στο μεγαλύτερο μέρος τους δεν καταγράφονται από καμία επίσημη αρχή, δηλ. ο «σκοτεινός αριθμός» τους είναι ιδιαίτερα σημαντικός - βλ. *Χρ. Τσουραμάνη*, Ψηφιακή Εγκληματικότητα, Η (αν)ασφαλής όψη του Διαδικτύου, εκδ. Κατσαρού, Αθήνα, 2005, σελ. 7-8.
152. Για το γεγονός ότι μέσω των κοινωνικών δικτύων τα “fake news” διασπείρονται γρήγορα και φθηνά βλ. *Tom Hagy*, A Little Truth About Fake News—and the Law, url: <https://www.lexisnexis.com/communities/corporatecounselnewsletter/b/newsletter/archive/2017/09/08/a-little-truth-about-fake-news-and-the-law.aspx>, προσελάσθηκε στις 15.9.2018.
153. Ο Γενικός Κανονισμός για τα Προσωπικά Δεδομένα (ΓΚΠΔ), δυνάμει του οποίου τίθεται ένα εκσυγχρονισμένο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των προσωπικών δεδομένων, επικαιροποιεί αλλά και εισάγει μια σειρά ψηφιακών δικαιωμάτων, μεταξύ των οποίων είναι και το δικαίωμα στη λήθη (“right to be forgotten”) ή, διαφορετικά, δικαίωμα διαγραφής (“right to erasure”) των προσωπικών δεδομένων, το οποίο συνίσταται στη δυνατότητα του ατόμου να ζητήσει από τον υπεύθυνο επεξεργασίας τη διαγραφή προσωπικών δεδομένων που το αφορούν. Το εν λόγω δικαίωμα, απόρροια της ελευθερίας ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου καθώς και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής, δεν συνιστά επακριβώς καινοτομία του ΓΚΠΔ δεδομένου ότι προβλεπόταν ήδη στο άρθρο 12 στοιχείο β΄ της Οδηγίας 95/46/ΕΚ. Ωστόσο, οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις και η καθιέρωση του διαδικτύου ως αναπόσπαστου μέρους της προσωπικής και επαγγελματικής ζωής των φυσικών προσώπων προκάλεσαν την ανεξέλεγκτη διάδοση και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (π.χ. με τη δημιουργία προφίλ χρήστη σε πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης, σε επιγραμμικές-online συναλλαγές κ.λπ.). Η κατάσταση αυτή ανέδειξε την ανεπάρκεια του ισχύσαντος νομοθετικού πλαισίου αναφορικά με τη διασφά-

για διασπορά οι οποίες ενυπάρχουν στα συστήματα πληροφοριών και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης¹⁵⁴, ακόμη και με αυτοματοποιημένες λειτουργίες¹⁵⁵ κοινοποιήσεων (άρα και διασποράς) δημοσιεύσεων¹⁵⁶. Ενδιαφέρουσα είναι και η σύγχρονη οικονομική διάσταση του φαινομένου των fake news σε συνάρτηση με την πρακτική "like-pharming"¹⁵⁷.

7. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Το ποινικό αδίκημα της διασποράς ψευδών ειδήσεων συνιστά ένα ισχυρό όπλο στην καταπολέμηση της παραπληρο-

φόρησης. Ωστόσο, η γενικότητα της διάταξης αφήνει άλυτα πολλά ερωτήματα και δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται στη σύγχρονη εποχή της ηλεκτρονικής πληροφορίας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ήδη πραγματοποιούνται προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της διάταξης, καθώς στο σχέδιο νέου Ποινικού Κώδικα, το οποίο τέθηκε υπό διαβούλευση στις 6.3.2019¹⁵⁸, περιλαμβάνονται αλλαγές στην επίμαχη διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ. Ειδικότερα, σύμφωνα με το από 6.3.2019 σχέδιο νόμου, προτείνεται η διαμόρφωση του άρθρου 191 ΠΚ ως ακολούθως¹⁵⁹:

«1. Όποιος δημόσια ή μέσω του διαδικτύου διαδίδει ή διασπείρει με οποιονδήποτε τρόπο ψευδείς ειδήσεις με αποτέλεσμα να προκαλέσει φόβο σε αόριστο αριθμό ανθρώπων ή σε ορισμένο κύκλο ή κατηγορία προσώπων, που αναγκάζονται έτσι να προβούν σε μη προγραμματισμένες πράξεις ή σε ματαιώσή τους, με κίνδυνο να προκληθεί ζημία στην οικονομία, στον τουρισμό ή στην αμυντική ικανότητα της χώρας ή να διαταραχθούν οι διεθνείς της σχέσεις, τιμωρείται με φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή.

2. Όποιος από αμέλεια γίνεται υπαίτιος της πράξης της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας».

Οι βασικές προταθείσες τροποποιήσεις που εισάγονται με το νέο σχέδιο νόμου στη διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, εντοπίζονται κυρίως στην εισαγωγή του διαδικτύου ως μέσου διάδοσης και διασποράς πληροφοριών και στην αντικατάσταση των όρων «εθνικό νόμισμα» και «ένοπλες δυνάμεις», με τους γενικότερους και πιο σύγχρονους όρους «οικονομία» και «αμυντική ικανότητα», ενώ κολάσιμη καθίσταται και η διασπορά ψευδών ειδήσεων που προκαλεί ζημία στον τουρισμό. Υποστηρίζεται, βέβαια, ότι με την αντικατάσταση αυτή των όρων, παύει η έννομη προστασία της δημόσιας τάξης, αφού συγκεκριμενοποιούνται εξαιρετικά τα αγαθά που προστατεύονται¹⁶⁰. Τέλος, το αδίκημα φαίνεται να καθίσταται πλέον από έγκλημα δυνητικής διακινδύνευσης («ικανές»), σε έγκλημα εκ του αποτελέσματος («με αποτέλεσμα»). Η κριτική που ασκείται συνίσταται στο ότι αυτή ακριβώς η τροποποίηση της διάταξης, βάσει της οποίας απαλείφεται ο δυνητικός χαρακτήρας πρόκλησης ανησυχίας, που προέβλεπε έως τώρα το άρθρο 191 ΠΚ, και η εισαγωγή της φράσης «με αποτέλεσμα», υποδεικνύει κακοτεχνία στη δημιουργία της τροποποιούμενης αυτής διάταξης, καθώς με το να καταστεί το αδίκημα του άρθρου 191 ΠΚ ως έγκλημα εκ του αποτελέσματος επί της ουσίας συνεπάγεται και την κατάργηση της προστασίας του κοινού από τα fake news¹⁶¹.

λωση της κυκλοφορίας των προσωπικών δεδομένων του ατόμου και την ανάγκη θέσπισης ενός πιο ενισχυμένου πλέγματος κανόνων (βλ. και Ιωαν. Ιγγλεζάκη, Το δικαίωμα στη λήθη: Ένα νέο ψηφιακό δικαίωμα για τον Κυβερνοχώρο, url: https://www.lawspot.gr/nomika-blogs/ioannis_igglezakis/dikaioma-sti-lithi-ena-neo-psifiako-dikaioma-gia-ton-kyvernochoro και <https://www.lawspot.gr/gdpr/dikaioma-sti-lithi>, προσελάσθηκε στις 5.9.2018).

154. Βλ. το σχετικό πόνημα των *Hunt Allcott and Matthew Gentzkow*, Social Media and fake news in the 2016 election, National Bureau of Economics Research, 2017 αναφορικά με τις εκλογές στις ΗΠΑ το 2016 (url: <http://www.nber.org/papers/w23089.pdf>, προσελάσθηκε στις 16.9.2018).

155. Για την καταπολέμηση της προβληματικής των botnets έχει εκδοθεί και η Οδηγία 2013/40/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12.8.2013 για τις επιθέσεις κατά συστημάτων πληροφοριών και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2005/222/ΔΕΥ του Συμβουλίου (το κείμενο της Οδηγίας διαθέσιμο στο url: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:218:0008:0014:EL:PDF>, προσελάσθηκε στις 13.9.2018). Ωστόσο, η Οδηγία είχε επικεντρωθεί στις επιθέσεις μέσω συστημάτων botnet και όχι σε αυτή τους τη χρήση. Βρισκόμαστε, επομένως, μπροστά σε νέες νομικές προκλήσεις σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

156. *Stefan Wojcik, Solomon Messing, Aaron Smith, Lee Rainie & Paul Hitlin*, Bots in the Twittersphere. An estimated two-thirds of tweeted links to popular websites are posted by automated accounts - not human beings, Pew Research Center Internet and Technology, 9.4.2018, url: <http://www.pewinternet.org/2018/04/09/bots-in-the-twittersphere/> (προσελάσθηκε στις 13.9.2018), *Alexandra Samuel*, How bots took over twitter, Harvard Business Review, 19.6.2015, url: <https://hbr.org/2015/06/how-bots-took-over-twitter> (προσελάσθηκε στις 13.9.2018).

157. Συγκεκριμένα, με το φαινόμενο του like farming (το οποίο θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «δόλια προσέλκυση ατομικής επικοινωνίας μέσω κοινωνικού δικτύου») δημοσιεύονται στα κοινωνικά δίκτυα «συγκλονιστικές ειδήσεις», τις περισσότερες φορές ψευδείς, με την ελπίδα οι χρήστες να αντιδράσουν αναλόγως ("like", "share"), με μοναδικό κίνητρο τη σώρευση φίλων και επαφών. Η πρακτική βασίζεται στην ιδέα ότι όσο πιο πολλές διαδικτυακές επαφές έχει ένας λογαριασμός τόσο μεγαλύτερη είναι η (εμπορική) αξία του, καθώς ο τελικός στόχος θα είναι να χρησιμοποιηθεί για τη διάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων ή την τέλεση διαδικτυακής απάτης (βλ. *Philippe Jougleux*, ό.π., σελ. 508). Βλ. επίσης για την έννοια του like farming το άρθρο του Θ. *Δανιηλίδη*, Τι είναι το Like farming στο Facebook. Μια κρυφή, άγνωστη απάτη, 6 Ιουλίου 2013, url: <https://www.ellinikahoaxes.gr/2013/07/06/like-farming-scam/> (προσελάσθηκε 27.2.2019). Ως παράδειγμα like farming βλ. το άρθρο του Θ. *Δανιηλίδη*, Η μικρή ΔΕΝ παίρνει 1\$ κάθε φορά που στέλνουμε στο messenger την φωτογραφία της, 8 Δεκεμβρίου 2018, url: <https://www.ellinikahoaxes.gr/2018/12/08/aninha-1-dollar/> (προσελάσθηκε στις 27.2.2019).

158. Βλ. και ανακοίνωση θέσης του σχεδίου του νέου Ποινικού Κώδικα υπό διαβούλευση στο url: <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=9834> (προσελάσθηκε στις 12.3.2019).

159. http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=9820&fbclid=IwAR1qi7_coHraJwYfEBANuwqit7X-EELCVOXYno0N7Z2ZSvOY96M-Tx4jU (προσελάσθηκε στις 12.3.2019).

160. Θ. *Δανιηλίδης*, Το σχέδιο του νέου Ποινικού Κώδικα αποποινοποιεί fake news, Ελληνικά Hoaxes, 16 Μαρτίου 2019 (url: <https://www.ellinikahoaxes.gr/2019/03/16/fake-news-kai-neo-roinikos-kodikas/?fbclid=IwAR0i9HALYXVC4e4li535E2ISerxtaEOPpN273rFMOFj28PagLE71U63JBII>, προσελάσθηκε στις 20.3.2019).

161. Μ. *Σκανδάμης*, Fake news και νέος Ποινικός Κώδικας, "dikastiko" πρακτορείο ειδήσεων, 16 Μαρτίου 2019 (url: <https://www.dikastiko.gr>, προσελάσθηκε στις 20.3.2019).

Έτσι, η τροποποίηση του άρθρου 191 ΠΚ, βάσει του προτεινόμενου σχεδίου νόμου, κινείται μάλλον σε λάθος κατεύθυνση - οι συγκεκριμένες τροποποιήσεις του άρθρου 191 ΠΚ δεν περιγράφουν την τιμωρητέα πράξη με τρόπο που να διασφαλίζεται η προστασία του κοινού από την παραπληροφόρηση, καθώς πλέον θα πρέπει να αποδειχθεί ότι πράγματι επήλθε ανησυχία στις ομάδες αυτές, προκειμένου να καταστεί τιμωρητέα η διασπορά των ψευδών ειδήσεων. Θα πρέπει λοιπόν η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ να αναθεωρηθεί έτι περαιτέρω και να προσδιορίζει την πράξη με βάση ένα αποτέλεσμα συγκεκριμένης διακινδύνευσης το οποίο και θα προσδιορίζει την απαξία της πράξης, σύμφωνα με τους όρους που χρησιμοποιούνται πλέον σε ευρωπαϊκό επίπεδο (βλ. ανωτέρω) πάντοτε υπό το πρίσμα και της νομολογίας του ΕΔΔΑ αναφορικά με την ελευθερία της έκφρασης [σύμφωνα με το άρθρο 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, η ελευθερία της έκφρασης μπορεί να περιορίζεται σύμφωνα με τον νόμο¹⁶² και τη Χάρτα των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ιδίως άρθρο 52) υπό τρεις προϋποθέσεις [απόφαση ΕΔΔΑ PENTIKÄINEN v. FINLAND (20.10.2015)¹⁶³ (§37)]: 1) ο περιορισμός να προβλέπεται στο νόμο, 2) να έχει αποδεκτή αιτιολογία και 3) να είναι απαραίτητο σε μια δημοκρατική κοινωνία¹⁶⁴]. Εξάλλου,

όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω, σε ευρωπαϊκό επίπεδο ο όρος «ψευδείς ειδήσεις» εγκαταλείπεται χάριν του ορθότερου όρου της «παραπληροφόρησης».

Επιπρόσθετα, η διάταξη πρέπει να προσαρμοστεί στα δεδομένα της επικοινωνίας μέσω συστημάτων πληροφοριών· ακόμη και η απλή αναφορά στο «διαδίκτυο» δεν φαίνεται να είναι επαρκής¹⁶⁵. Οι συνεχείς (πλέον και αυτοματοποιημένες) κοινοποιήσεις μέσω των κοινωνικών δικτύων των δήθεν ειδήσεων, δεδομένου και ότι όπως αναφέρθηκε ανωτέρω πλέον οι περισσότεροι ενημερωνόμαστε από τα κοινωνικά δίκτυα, έχουν αυξήσει αλματώδως τις δυνατότητες διασποράς. Η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ χαιρεί εφαρμογής και στο διαδίκτυο και στα συστήματα πληροφοριών (όπως ανωτέρω αναλύθηκε) - ωστόσο, η επικαιροποίησή της πρέπει να είναι στραμμένη προς την αυξανόμενη χρήση των συστημάτων πληροφοριών και τις τεράστιες αλλαγές που έχουν λάβει χώρα στο πεδίο της (ανα)μετάδοσης και διασποράς πληροφοριών.

162. “Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation” url: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>, προσπελάστηκε στις 21.7.2018.

163. Ολόκληρη η απόφαση στο url: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158279>, προσπελάστηκε στις 23.7.2018.

164. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ στην απόφαση “ANIMAL DEFENDERS INTERNATIONAL v. THE UNITED KINGDOM (§100)” οι γενικές αρχές αναφορικά με την αναγκαιότητα ανάμειξης με την ελευθερία της έκφρασης είναι οι εξής: “(i) Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of a democratic society and one of the basic conditions for its progress and for each individual’s self-fulfillment. Subject to paragraph 2 of Article 10, it is applicable not only to ‘information’ or ‘ideas’ that are favorably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb. Such are the demands of pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no ‘democratic society’. As set forth in Article 10, this freedom is subject to exceptions, which ... must, however, be construed strictly, and the need for any restrictions must be established convincingly ... (ii) The adjective ‘necessary’, within the meaning of Article 10 § 2, implies the existence of a ‘pressing social need’. The Contracting States have a certain margin of appreciation in assessing whether such a need exists, but it goes hand in hand with European supervision, embracing both the legislation and the decisions applying it, even those given by an independent

court. The Court is therefore empowered to give the final ruling on whether a ‘restriction’ is reconcilable with freedom of expression as protected by Article 10. (iii) The Court’s task, in exercising its supervisory jurisdiction, is not to take the place of the competent national authorities but rather to review under Article 10 the decisions they delivered pursuant to their power of appreciation. This does not mean that the supervision is limited to ascertaining whether the respondent State exercised its discretion reasonably, carefully and in good faith; what the Court has to do is to look at the interference complained of in the light of the case as a whole and determine whether it was ‘proportionate to the legitimate aim pursued’ and whether the reasons adduced by the national authorities to justify it are ‘relevant and sufficient’ ... In doing so, the Court has to satisfy itself that the national authorities applied standards which were in conformity with the principles embodied in Article 10 and, moreover, that they relied on an acceptable assessment of the relevant facts ...” Το πλήρες κείμενο της απόφασης είναι διαθέσιμο στο url: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119244> (προσπελάστηκε στις 23.7.2018).

165. Υποστηρίζεται, βέβαια και η αντίθετη άποψη (βλ. Ι. Μοροζίνη, ό.π., σελ. 97-98), σύμφωνα με την οποία η διάταξη του άρθρου 191 ΠΚ, ως έχει, είναι αποτέλεσμα αναζήτησης των καλύτερων ρυθμίσεων και επιστημονικών λύσεων από όλες τις έννομες τάξεις, κατά εποχή του μεσοπολέμου και της σύνταξης των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και εφόσον σύμφωνα με τη διάταξη η διασπορά των ειδήσεων μπορεί να γίνει κατά το σαφές γράμμα της διάταξης «με οποιονδήποτε τρόπο», συνενώως τούτο καλύπτει και τη διασπορά μέσω διαδικτύου και προτείνεται η αυστηρότερη ποινή σε περίπτωση διασποράς μέσω διαδικτύου.

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

ΑΘΗΝΑ Μαυρομικάλη 23, Τηλ.: 210 3678800 (30 γραμμές), ΑΘΗΝΑ Μαυρομικάλη 2, Τηλ.: 210 3607521,
ΠΕΙΡΑΙΑΣ Φίλωνος 107-109, Τηλ.: 80 111 70 111, ΘΕΣ/ΝΙΚΗ Φράγκων 1, Τηλ.: 2310 532134,
ΠΑΤΡΑ Κανάρη 28-30, Τηλ.: 2610 361600

www.nb.org • e-mail: info@nb.org